

GÜMÜLC NE'DE KURULMU OLAN DEFTERDAR AHMED EFEND VAKFI (XVII-XVIII. YÜZYILLAR)

Cengiz PARLAK*

ÖZ: XIV. yüzyılın ikinci yarısında akıncı beyi Gazi Evrenos Bey tarafından Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine alınan Gümülcine şehri, Rumeli ve Balkanların fethedilmesi aşamasında uç merkezi olarak da kullanılmıştır. Günümüzde Yunanistan sınırları içinde kalan Gümülcine'de XVI. yüzyılın son çeyreğinde hayır amacıyla kurulan Defterdar Ahmed Efendi Vakfı, şehre cami, medrese, mektep, kütüphaneye darüşşifa gibi hayrî eserlerden oluşan bir külliye kazandırmıştır. Ayrıca bu hayrî eserlerin yaşayabilmesi için vakıf tarafından han, hamam, odalar ve imalathaneler inşa ettirilmiş ve vakfın sahip olduğu nakit paralar, Gümülcine ile çevresindeki kasaba ve köylerde yaşayan Müslim ve gayrimüslim reayaya kredi olarak kullanılmıştır. Bütün bu hayrî ve iktisadi faaliyetler, Defterdar Ahmed Efendi Vakfı'nı Gümülcine'nin önde gelen vakıflarından biri yapmıştır. Biz de makalemizde vakfı kuran Defterdar Ahmed Paşa'nın yöneticilik hayatını ve vakfın Gümülcine şehrine dinî, toplumsal, iktisadi ve eğitim alanlarında sağladığı katkıları açıklamaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Gümülcine, Rumeli, Ekmekçizade, vakıf, hayrat

DEFTERDAR (TREASURER) AHMED EFENDI FOUNDATION FOUNDED IN KOMOTINI (XVII-XVIII. CENTURIES)

ABSTRACT: The city of Komotini, which fell under the rule of Ottoman state by Gazi Evrenos Bey in the second half of the 14th century, was also used as a borderland center during the conquest of Rumelia and the Balkans. In Gümülcine (Komotini), today located in Greece, Defterdar (Treasurer) Ahmed Efendi Foundation raised a corpus of such charity-oriented architectural works as mosque, madrasah, school, library and hospital in the last quarter of the 16th century. Moreover, the Foundation had inns/caravanserais, hamams, chambers and workshops built to ensure the sustainability of these works and gave the cash money in hand to Muslim and non-Muslim subjects who live in Gümülcine and its surrounding towns and villages as credit loans. Defterdar Ahmed Efendi Foundation has become one of the leading foundations in Gümülcine with all these charity-oriented and economic activities. The present study is

---

* Ö r. Gör. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Tarih Bölümü.

GÜMÜLCİNE'DE KURULMUŞ OLAN DEFTERDAR AHMED EFENDİ VAKFI (XVII-XVIII.
YÜZYILLAR)

intended to recount the life of Defterdar Ahmed Paşa, the founder of the foundation, and discuss its religious, social, economic and educational contributions to Gümülcine.

Keywords: Gümülcine-Komotini, Rumelia, Ekmekçizade, foundations, charity-oriented architectural

Giri

Günümüzde Yunanistan'ın Rodopi ilinin (μ / Nom s Rod pis) merkezi olarak *Komotini* (μ) adıyla bilinen *Gümülcine* ehri, Osmanlı tarihleri ve Osmanlı padi ahları tarafından Gazi Evrenos Bey'e verilen fermanlara¹ göre, kesin olarak Evrenos Gazi tarafından fethedilmiştir. Ancak Gümülcine'nin fetih tarihi hakkında tarihçiler arasında ihtilaflar bulunmaktadır. Osmanlı tarihçileri H. 763 (M. 1361-1362) ve H. 766 (M. 1364-1365) tarihleri üzerinde durmaktadırlar². Farklı tarihler salnamelerde de karımıza çıkmaktadır. H. 1293 tarihli Edirne Vilayet Salnamesi'nin "Târîh-i vekâyi' ve fütûhât" başlığında³ Gümülcine'nin fetih yılı H. 763 (M.1361-1362) ve H.1294 tarihli Edirne Vilayet Salnamesi'nde⁴ H.764 (M.1362-1363) olarak kayıtlıdır. Ancak H. 1310 tarihli Edirne Vilayet Salnamesi'nin, Sultan I. Murad tarafından Gazi Evrenos Bey'in Gümülcine'ye akın için gönderilme

¹ Sultan I. Murat'ın Evrenos Bey'e verdiği fermanında, "...Hâcî ve Gâzî Evrenos Bey Hazretleri dâme ikbâle hüde kendü kılıcıyla feth eyledi i Kal'a-i Gümülcine'den Kal'a-i Siroz'a ve Manastır'a... varıncaya kadar bir sancak yer i'tibâriyle on kere yüz bin virdim..." ekindeki ifade ile Gümülcine'nin Evrenos Bey tarafından fethedildi i belirtilmektedir. Bk. *Selâfîn-i ' zâm Hazretleri Tarafından El-Hâc Gâzî Evrenos Bey'e 'tâ Buyurulan Ferâmîn-i 'Âliye Sûretleri*, Sabah Matbaası, basım yılı yok, s. 2.

² Gümülcine'nin "fetih tarihine" dair Enverî'nin *Düstûr-nâme*'sinde H.760/ M. 1358-1359, *Oruç Be Tarihi*'nde H. 766/M. 1364-1365, *Anonim Osmanlı Kroni i*'nde H. 766/M. 1364-1365, Hoca Saadeddin Efendi'nin *Tâcü't-Tevârîh*'inde H. 763/M. 1361-1362; Katib Çelebi'nin *Takvîmü't-Tevârîh*'inde H. 764/M. 1362-1363, *Ne ri Tarihi*'nde H. 763/M. 1361-1362, *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*'nde H. 764/M. 1362-1363 yılları verilmektedir. Âlık Pa azâde ise eserinde Gümülcine'nin fethini, Biga'nın fethinden (H. 766/M. 1364-1365) önce anlatır. Bu tarihler için Bk. *Fatih Devri Kaynaklarından Düstûrnâme-i Enverî Osmanlı Tarihi Kısmı (1299-1465)*, Hazırlayan: Necdet Öztürk, Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 27-28; *Oruç Be Tarihi*, Hazırlayan: Necdet Öztürk, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, 2007, s.25; *Anonim Osmanlı Kroni i (1299-1453)*, Hazırlayan: Necdet Öztürk, Türk Dünyası Ara tırmaları Vakfı, İstanbul, 2000, s. 29; Hoca Saadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârîh, I*, Tabhâne-i Amire, 1279, s. 73-74; Kâtip Çelebi, *Takvîmü't-Tevârîh (ndeksli Tıpkı Basım)* TTK Yayınları, Ankara, 2009, s. 54a; Mehmed Ne ri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ Ne ri Tarihi, I*, Yayınlayanlar: F.Re it Unat, M. Altay Köymen, Ankara, 1987, s.201; *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 8. Kitap, Haz. S. Ali. Kahraman-Yücel Da lı, Robert Dankoff, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s.37; Âlık Pa azade, *Osmano ulları'nın Tarihi Tevârîh-i Âl-i Osmân*, Hazırlayanlar: Kemal Yavuz- M. A. Yekta Saraç, Gökkuşbe Yayınları, İstanbul, 2007, s. 327.

³ *SVE*, 1293, s. 23.

⁴ *SVE*, 1294, s. 22.

tarihi H. 764 (M. 1362-1363), ehrin fetih yılı olarak da H. 767 (M. 1365-1366) verilmi tir⁵. H.1317 tarihli Edirne Vilayet Salnamesi'nde de Gümülcine'nin H. 767 (M. 1365-1366) tarihinde Gazi Evrenos Bey tarafından fethedildi i kayıtlıdır⁶.

Fethedildikten sonra Evrenos Bey'in imar faaliyetleri ve Anadolu'dan getirilen Müslüman-Türklerin katkıları ile fiziki ve sosyal yapısı ekillenmeye ba layan Gümülcine, 1371 yılında uç merkezi olacak nüfusa sahip oldu⁷. 1383 yılında Serez'in Çandarlı Hayreddin Pa a ve Evrenos Bey tarafından fethine kadar Gümülcine, Osmanlılar tarafından uç merkezi olarak kullanıldı⁸.

Osmanlı Devleti'nin idari taksimatı içerisinde Rumeli Eyaleti'nin Pa a Sanca ına (Liva) tabi olan Gümülcine, 1456 yılında⁹ *nahiye*¹⁰, XV. yüzyılın sonunda¹¹ *vilayet*¹², 1519'da¹³ *nahiye*, 1530'da¹⁴ ise *kaza* statüsündedir. 1570 tarihli tahrir defterine göre Gümülcine *nahiye* statüsünde olup, Gümülcine

⁵ Üçüncü pâdi âh Hüdâvendigâr Gâzî Sultân Murâd-ı Evvel hazretleri Edirne ehr-i cesîmi feth ettikten sonra Rûmîlî'nin sevâhil-i cenûbiyyesinde vâkı' Gümülcine ve tevâbi'inin teshîri için 764 târihinde mahsûsen Evrenos Beg ta'yîn ve sevk olunarak mîr-i mü ârûnileyh birkaç sene devâm ve ikdâmla 767 senesinde Gümülcine kal'a ve kasabası feth edilmi tir. Bk. *SVE*, 1310, s. 415; *SVE*, 1317, s. 427.

⁶ *SVE*, 1317, s. 427; Ayrıca son yapılan çalı malarda da fetih tarihi ile ilgili olarak 1364-1371 aralı ı verilmektedir. Bk. Georgios C. Liakopoulos, *The Ottoman Conquest Of Thrace Aspects Of Historical Geography*, The Institute Of Economics And Social Sciences Of Bilkent University, In Partial Fulfillment Of The Requirements For The Degree Of Master Of Arts In History, Ankara, 2002, s. 90; Ay egül Çalı, *Gazi Evrenos Bey*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Ortaça Tarihi), Yayınlanmamı Doktora Tezi, Ankara, 2011, s. 80-82.

⁷ . . . Vacalopoulos, *History of Macedonia 1354-1833*, Translated by Peter Megann, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1973, s. 39.

⁸ Besim Darkot, "Serez", *A, X*, s. 516-518; Heath W. Lowry, *Osmanlıların Ayak zlerinde, Kuzey Yunanistan'da Mukaddes Mekânlar ve Mimari Eserleri Arayı Yolculukları*, Türkçesi: Hakan& ebnem Girginer, Bahçe ehir Üniversitesi Yayınları, stanbul, 2009, s.10.

⁹ H. 860 (11 Aralık 1455-28 Kasım 1456) tarihli tahrir defteri için Bk. Taksim Atatürk Kitaplı ı (TAK) *Muallim Cevdet Yazmaları(MC)-0.89*, v. 18b-33b.

¹⁰ Nahiye kelimesinin Osmanlı Devleti'nin idari taksimatı içerisinde XV ve XVI. yüzyıllarda farklı birimleri ifade etti i görülmektedir. Ancak daha çok bir sanca ın (Liva) parçasını belirtmek amacıyla kullanılmaktadır. Ayrıca bir kazanın, üç dört mahalleden olu an parçasını ifade etmek için de kullanılmı tir. Bk. M. Tayyib Gökbiğlin, *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Pa a Livası, Vaktflar-Mülkler- Mukataalar*, aret Yayınları, stanbul, 2007, s. 8-9.

¹¹ BOA, MAD-16148, s. 1.

¹² Osmanlı Devleti'nin idari taksimatı içerisinde Vilayet, Kazâ ve Nahiye kelimelerinin birbirinin yerine kullanıldıkları görülmektedir. Bk. Gökbiğlin, *age.*, s. 8.

¹³ BOA, TD-70, s. 23.

¹⁴ *167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rum- li Defteri (937/1530), I*, Ba bakanlık Devlet Ar ivleri Genel Müdürlü ü Yayınları, Ankara, 2003, s. 7.

Livası'na ba lı dört nahiyeden biridir¹⁵. XVII-XVIII. yüzyıllarda Gümülcine'nin yeniden Pa a Sanca ı'na ba lı *kaza* statüsünde oldu u görülmektedir. Gümülcine farklı birimler olarak kayıt altına alınmasına ra men, yüzyıllar içerisinde tutulan defterlerde *Nefs-i Gümülcine* ba lı ı altında de i ik sayılarda mahallelere sahip olan kazadır. XVIII. yüzyılda Gümülcine kazası kırsal yerle im birimleriyle birlikte *ehir*, *A rıcan* ve *Cebel* isimlerinde üç nahiyeye ayrılmı tır¹⁶. 1879'dan sonra ise, Edirne Vilayeti'ne ba lı altı sancaktan biri olan¹⁷ Gümülcine, 1365-1912 yılları arasında toplam 547 yıl kesintisiz Osmanlı hâkimiyetinde kalmı tır.

Ekmekçizade Defterdar Ahmed Pa a'nın Yöneticilik Hayatı

XVI. yüzyılın son çeyre inde Gümülcine'de önemli bir vakıf kuran Defterdar Ahmed Pa a (Defterdar Ahmed Efendi), vezirlik makamına kadar yükselmi bir yöneticidir. Edirneli olup, ünlü Ekmekçizade ailesindedir. Yöneticilikteki ilk görevi *cizyedârlık* olan Defterdar Ahmed Efendi, daha sonra *mukataacı* ve hemen ardından *muhassıl* olmu tur¹⁸. 1597-1598 yıllarında Satırcı Mehmed Pa a'nın serdar-ı ekrem oldu u Vaç (Waitzen) Seferinde, *ordu defterdarı* (sefer defterdarı) olan¹⁹ Ahmed Efendi, 1599 yılında Sadrazam Damat brahim Pa a tarafından bu görevinden azledilip hapsedilmi ve kendisinin Edirne'deki mallarına da el konulmu tur.²⁰ Ancak Defterdar Ahmed Efendi'nin yoklu u sırasında Osmanlı Devleti seferlerde

¹⁵ Gümülcine Livası, Timurhisar, Yenice-i Karasu, Zihne ve Gümülcine nahiyelerinden olu maktadır. Bk. TKGMA, *TD-187*, v. 94a-145a.

¹⁶ Turan Gökçe, "Osmanlı Nüfus ve skân Tarihi Kaynaklarından Mufassal- cmâl Avârız Defterleri ve 1701-1709 Tarihli Gümülcine Kazâsı Örnekleri", *Tarih ncelemeleri Dergisi*, XX/1, zmir, 2005, s. 82-93.

¹⁷ Gümülcine Sanca ı Edirne Vilâyetini terkîb iden 6 sanca ın biri ve en garbîsi olup, arken Dedeâ aç, ark-ı imâli tarafından Edirne Sancaklarıyla, imâlen arkî Rumili ile garben Selanik Vilâyetiyle, cenûben dahi Adalar deniziyle muhât ve mahdûddur... Bu sancak (H.) 1295'de (M. 1878) te kıl olunmu dur. Bk. emseddin Sâmî, *Kâmûsü'l-A'lâm*, V, stanbul, 1314, s. 3926-3927; Machiel Kiel, "Gümülcine", *D A*, XIV, stanbul, 1996, s. 268.

¹⁸ M. Zeki Pakalın, *Maliye Te kilân Tarihi (1442-1930)*, I, Maliye Bakanlı ı Tetkik Kurulu Yayını, [ty], s. 231; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, I, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, stanbul, 1996, s. 208.

¹⁹ Zuhûr-ı sefer-i Vaç ve Serdâr-i Satırcı Mehmed Pa a... Altı bölük ve Yeniçeri Kethüdâsı Ali A a on bin kadar Yeniçeri ile sefere me'mûr oldu. Ve Etmekçi-zâde Ahmed Efendi sefer defterdarı olup mevâcib için iç-hazîneden bin yük akçe verildi... [Seferin ba langıç tarihi: 23 evvâl sene 1005/ 9 Haziran 1597] Bk. Na'imâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ (Ravzatü'l-Hüseyn Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn)*, I, Hazırlayan: Mehmet p irli, TTK Yayınları, Ankara, 2007, s. 126

²⁰ Peçevi brahim Efendi, *Târih-i Peçevî*, II, Matbaa-i Amire, stanbul ty, s. 223-224; Hasan Bey-Zâde Ahmed Pa a, *Hasan Bey-Zâde Tarihi*, III, Hazırlayan: evki Nezihî Aykut, TTK Yayınları, Ankara, 2004, s. 599-607; Na'imâ, *age.*, I, s. 139, 152; Mehmed Süreyya, *age.*, I, s. 208.

askerin ve ordunun ihtiyaçlarını tedarik etme amacıyla sıkıntı yaşamaya başlamıştır. Bunun üzerine Sadrazam İbrahim Paşa, Defterdar Ahmed Efendi'nin ordunun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla usta ve maharetli biri olduğunu gördükten hemen sonra, onu ikinci kez ordu defterdarlığı görevine getirmiştir²¹. Bundan sonra ise Defterdar Ahmed Efendi'nin görevinde yükselmeye başladığı görülmektedir.

Ahmed Efendi 1602 yılında Defterdar-ı İkk-ı Evvel yani Rumeli Defterdarı'dır²². Osmanlı Devleti'nin maliye teşkilatı içerisinde Rumeli Defterdarı daima Anadolu Defterdarı'ndan önce geldiği için *ba defterdar* olarak kabul edilmiştir²³. Bu nedenle Ahmed Efendi'nin en erken 1602 yılından itibaren *ba defterdar* olduğunu söyleyebiliriz. Ahmed Efendi'nin 1603 yılının başında Padişah III. Mehmed'e (1595-1603) gönderdiği mektupta da kendisi *ba defterdar* olarak görülmektedir²⁴. Ahmed Efendi *ba defterdar* olmasına rağmen 1605 yılına kadar "paşa" unvanı almamıştır. Ancak 1605 yılı içerisinde kendisinin "paşa" unvanı ile anıldığını tespit edebiliyoruz. Ayrıca kendisi 1605 yılından itibaren *ba defterdarlık* görevi ile birlikte Rumeli

²¹ Hasan Bey-Zâde, *age.*, III, s. 607-609.

²² "cmâl-i muhâsebe-i vâridât ve masârif-i hazîne-i 'âmire-i 'umdetu'l-İlahi te'âlâ ilâ yevmi'l-âhire der zamân-ı düstûr-ı ekrem ve mü'îr-i efhem sadr-ı a'zam hazret-i Hasan Paşa edâmu'l-İlahi te'âlâ iclâlühü der sefer-i feth-i stolni Belgrad be-ma'rifet-i hazret-i Ahmed Efendi Defterdâr-ı İkk-ı Evvel dâmet ma'âlihu 'an on bir Muharremi'l-harâm sene 1011 ila on Ramazân sene-i minh." Defterdar-ı İkk-ı Evvel olan Ahmed Efendi'nin Belgrad'ta iken stolni-Belgrad'ın fethi ile sona eren sefere ait muhasebesi için Bk. BOA, KK, 1885, s. 2-3; *Naîmâ Tarihi*'nde ise Ekmekçizâde Ahmed Paşa'nın ilk kez *ba defterdar* olarak anılmaya başlanması, 1604 yılı olayları anlatılırken karşımıza çıkmaktadır. (Bk. Na'îmâ, *age.*, I, s. 275) Ancak yine *Naîmâ Tarihi*'nde 1602 olayları açıklanırken, Ahmed Efendi'nin "defterdar" olduğu yazılmıştır. "Ve hem rikâb olup rebî'ü'l-âhir evâhirinde [8-16 Ekim 1602] Belgrad'a dâhil oldular. Gâzi Giray Han, Defterdar Etmekçi-zâde menziline nüzûl eyledi". Bk. *Na'îmâ*, *age.*, I, s. 215.

²³ Mübahat Kütüphanesi, "Defterdar", D A, IX, İstanbul, s. 95; *Ba defterdar*: Tanzimata kadar devletin malî idaresinin başında bulunmuş olan memurun unvanı idi. Buna "Rumeli Defterdarı" "İkk-ı Evvel Defterdarı" da denirdi. Bk. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul, 1983, s. 162.

²⁴ "Belgrad'da mal-ı mîrî tahsîlinde olan *Ba Defterdar Ahmed* kullarının mektûbudur". Bu mektup Sultan III. Mehmed'e 1011 (Ocak/ubat 1603) tarihinde *ba defterdar Ahmed Efendi* tarafından yazılmıştır. Bk. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı Tarihine Âid Belgeler Telhîsleri (1597-1607)*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1970, s. 55-56, bu durumla ilgili olarak ayrıca aynı eserin 60. sayfasında 71 numaralı telhise, 91. sayfasında 105 numaralı telhise ve 98. sayfasında 115 numaralı telhise bakılabilir.

Valili ini de yürütme e ba lamı tır²⁵. 1607 yılında ise Ahmed Pa a'ya vezirlik payesi verilmi tir²⁶.

Dönemin Osmanlı tarihi üzerine yazılmış kaynaklarında Ahmed Pa a ba defterdarlık görevini 1613 yılına kadar sürdürmüş görünmektedir. Sadrazam Nasuh Pa a ile arasında olan dü manlık neticesinde pa a, padi aha ikâyet edilmi ve padi ah da 1613 yılı içinde onu ba defterdarlık görevinden azledip, Karaman Valili ine atamı tır. Ancak Ahmed Pa a, padi aha yakın olan tanıdıkları vasıtasıyla bir hafta sonra kendisine Halep Valili ini istemi ve bu makama tayin edilmi tir²⁷. Ancak belgelerde tespit edebildi imiz verilere göre Ahmed Pa a 1610 yılına kadar ba defterdar kalmı görünmektedir²⁸. 1610 yılından itibaren ba defterdarlı a kimin tayin edildi ine dair elimizde belge yoktur. Ancak 1614 tarihinden itibaren ba defterdarlık görevinde Abdülbâki Pa a oldu unu tespit ediyoruz²⁹. 1610 yılından 1614 yılına kadar Ahmed Pa a'nın ba defterdarlık görevinde bulunup bulunmadı ını belgeler aracılı ıyla kesin olarak belirleyemesek de, dönemin Osmanlı tarih yazarlarından Peçevi ve Naima, 1613 yılında Ahmed Pa a'nın görevden azledildi i üzerinde ortak bilgi vermi lerdir. Di er taraftan

²⁵ Buyruldu, Telhîs bâ-hatt-ı hümayûn. Rûmili pâyesiyile Asitâne-i sa'âdetimde ba defterdâr olan Ahmed Pa a'ya hüküm ki. Rûmili ve Anadolu'da kadîmden hâss-ı hümayûndan iken yirmi yük ve elli üç bin on be akçe... (Fî 12 Zi'l-ka'de 1013/ 1 Nisan 1605), Bk. BOA, A. DVN. MHM. d. Nr.75, Hüküm 248, s.133; BOA, E. ML. 23/2184, 29 Zi'l-hicce 1013 (18 Mayıs 1605); Ba defterdâr Ahmed Pa a kullarınun arzıdır. Fî 8 Cumâde'l-ûlâ sene 1015 (11 Eylül 1606), Bk. Orhonlu, *age.*, s. 130; Bazı tetkik eserlerde Ekmekçizâde Defterdar Ahmed Pa a'nın 1606 yılından itibaren vezirlikle birlikte *ba defterdarlık* makamına getirildi i belirtilirken (Bk. smail Hami Dani mend, *zâhlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, V, Türkiye Yayınevi, stanbul, 1971, s. 261-262.), dönemin kaynaklarında ise, Ahmed Pa a'nın Rumeli Valili ine 1608 baharında tayin edildi i yazılmaktadır. (Bk. Peçevi, *age.*, II, s. 335; Na'îmâ, *age.*, II, s. 339; Ayrıca Bk. Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, III, TTK Yayınları, Ankara, 2011, s. 1751.)

²⁶ Ahmed Pa a Vezîr-i Defterdâr-ı Kebir-i Hizâne-i 'Âmire ..., Bk. BOA, E.MHF. 1/76, Fî 6 evvâl 1015 (4 ubat 1607); "Arz-ı bende-i bî-mikdâr budur ki, devletlü pâdi âhum Defterdâr Ahmed Pa a kullarına vezâret inâyet buyurulmu Hak Te'âlâ devletlü pâdi âhu hatâ ve hatardan masûn eylesün. Devletlü pâdi âhum ba defterdarlı ın hasları 160.000 akçadır." Fî 12 Zi'l-ka'de 1015 (11 Mart 1607), Bk. Orhonlu, *age.*, s.131.

²⁷ Peçevi, *age.*, II, s. 341; Na'îmâ, *age.*, II, s. 402.

²⁸ "Defterdârlık hidmetinde olan düstürü'l-mükerrrem mü îr-i mufahham nizâmü'l-'âlem vezîr Ahmed Pa a edamü'l-llâhü te'âlâ..." Bk. BOA, E. ML. 2/158, Fî 9 ehr-i Muharremi'l-harâm sene tisa' a ere ve elf (3 Nisan 1610).

²⁹ BOA, E. ML. 23/2210, 4 Zi'l-ka'de 1023 (6 Aralık 1614); BOA, E. ML. 23/2212, 25 Zi'l-hicce 1023 (26 Ocak 1615).

Ahmed Pa a 1605 yılında tayin edildi i Rumeli Beylerbeyli i görevini, ar iv belgelerine göre 1615 yılına kadar sürdürmü tür³⁰.

1617 yılına gelindi inde sadrazam olaca ını dü ünen Defterdar Ahmed Pa a, Padi ah I. Ahmed'in (1603-1617) kendisini yalancı biri olarak görmesi nedeniyle sadaret makamına nail olamamı tür³¹. Sadrazam olamaması kendisini üzmü ve Padi ah I. Mustafa'nın birinci saltanat devri (1617-1618) içerisinde ubat 1618'de vefat etmi tir. Dönemin eyhülislamı Esad Efendi'yi vasi ve evkafına nazır tayin etmi olan Defterdar Ahmed Pa a'nın, yakla ık bin yük³² akçe (100 milyon akçe) serveti çıkmı ve bu miktar devlet hazinesine aktarılma tür³³. Ahmed Pa a'nın türbesi stanbul'da Molla Hüsrev Mahallesi'ndedir³⁴.

Defterdar Ahmed Pa a'nın Gümülcine Dı nda n a Ettirdi i Hayrî Eserler

XVI. yüzyılda padi ahlr, yönetici vasfına sahip sadrazam, vezir ve daha alt kademedeki ki ileri hayrî eserler yapıp, vakıf kurmaları konusunda te vik etmi lerdir. Osmanlı Devlet idaresi içinde çe itli görevlerde bulunan Defterdar Ahmed Pa a da, yönetici vasfına uygun hayrî eserler yaptırmı tür. Ba defterdarlık makamında iken, Padi ah I. Ahmed'in emriyle, 1609-1610 yıllarında Edirne'de bir kervansaray ın a ettirmi tür³⁵. 1607-1608 yıllarında ise, Edirne'de Tunca nehri üzerine bir ta köprü yaptırmı tür³⁶. Edirne'de

³⁰ "... Rumili Beylerbeyi Ahmed Pa a dâmet-i ma'âlihu tevkî'-i refî'-i hümâyûn vâcib olunmak ma'lûm olub...." Bk. BOA, *E. AS.* 3/213, "Evâhir-i ehr-i Saferü'l-muzaffer sene erbaa ve 'i rîn ve elf" (22-30 Mart 1615).

³¹ Peçevi, *age.*, II, s. 344-345; Na'imâ, *age.*, II, s. 427; Defterdar Ahmed Pa a'nın ki ili i ve ölümü hakkında yapılan bir de erlendirme için Bk. Ahmet Turan Alkan, "Ekmekçizâde Ahmet Pa a'nın Ölümüne Dü ürülmü Bir Tarih ve Cennetle Müjdelenen Bir Zâlim", *Tarih ve Toplum*, IX/54, stanbul, 1988, s. 374-377.

³² "Yük: Yüz bin akçe yerinde kullanılır bir tabirdir." Bk. Pakalın, *age.*, III, s. 639.

³³ Peçevi, *age.*, II, s. 362; Na'imâ, *age.*, II, s. 446-447.

³⁴ "...mahmiye-i mezbûrede (stanbul) Monla Hüsrev Mahallesi'nde merhûm-ı mezkûr Ahmed Pa a türbe-i erîfeleri... Vakfiye-i Etmekçizâde Fâtıma Hanım bint-i Etmekçizâde Ahmed Pa a, Hurrîre fi'l-yevmi'r-râbi' ve'l-'ı rîn min Cemâziye'l-âhire li sene selâse ve seb'in ve elf" (3 ubat 1663), Bk. *stanbul Kadı Sicilleri stanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil (H. 1073-1074 / M. 1663-1664)* Tıpkı Basım, Türkiye Diyanet Vakfı slâm Ara tırmaları Merkezi (SAM), stanbul, 2010, s.1111- v. 7b.

³⁵ Ahmet Vefa Çobano lu, "Ekmekçizâde Ahmed Pa a Kervansarayı", *D A*, X, stanbul, 1997, s. 546-547.

³⁶ Semavi Eyice, "Ekmekçizâde Ahmed Pa a Köprüsü", *D A*, X, stanbul, 1997, s. 547; Defterdar Ahmed Pa a'nın Edirne'de yaptırdı ı eserlerin mimari ve i çilik açılarından incelenmesine dair bir de erlendirme için Bk. Ay e Gülçin Küçükkaya, "Mimarba ı Sedefkâr Mehmet A a Dönemi Edirne Yapıları ve Defterdar Ekmekçio lu Ahmet Pa a", *Belleten*, Cilt 55, Sayı 213, Ankara, 1991, s. 393-414.

yaptırdı ı eserlerin yanı sıra aynı zamanda, stanbul'da bir medrese in a ettirmi tir³⁷. Ayrıca Naima'ya göre³⁸ Ere li'de tamamlanmamı bir han ve bazı yerlerde de hayrî eserleri bulunmaktadır. Defterdar Ahmed Pa a 1612-1617 yılları arasında Selanik'te bir "Mevlevihane" in a ettirmi tir³⁹. Muhtemelen bu yıllar arasında mevlevihane i levsel duruma getirilmi tir⁴⁰. Mevlevihane pa anın kendi ismiyle anıldı ı⁴¹ gibi, Selanik Mevlevihanesi⁴² olarak da bilinmektedir. Ayrıca Ahmed Pa a mevlevihanenin hizmetlerini sürdürmesi ve görevlilerin maa larının kar ılanması için bir vakıf kurmu tur⁴³.

Defterdar Ahmed Efendi Vakfının⁴⁴ Statüsü

Gümülcine'deki Defterdar Ahmed Efendi Vakfının statüsünü üç açıdan de erlendirebiliriz. Vakfı mahiyeti açısından de erlendirirken temel aldı ımız nokta, vakfın hizmetlerinden insanların nasıl yararlandı ıdır. Buna göre vakıf, kendisinden do rudan (aynıyla intifa olunan) yararlanan vakıf olup, vakfın hizmetlerini gerçekte tirdi i yapılar cami, mescit, medrese, mektep,

³⁷ Semavi Eyice, "Ekmekçizâde Ahmed Pa a Medresesi", *D A*, X, stanbul, 1997, s. 547-548.

³⁸ Naîmâ, *age.*, II, s. 447.

³⁹ Evliya Çelebi, *age.*, 8. Kitap, s.71; Meropi Anastassiadou, *Tanzimat Ça ında Bir Osmanlı ehri: Selanik 1830-1912*, Çeviri: I ık Ergüden, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, stanbul, 2001, s. 50; Mevlevihânenin in asına dair bir hikâye için Bk. A. Süheyl Ünver, "Selânik Mevlevihanesi 1913-1915", *Mevlâna Yıllı ı*, Turizm Derne i, Konya, 1963, s. 31-32.

⁴⁰ Mehmet Ali Gökaçtı, "Balkanlarda Mevlevîli in Geli imi ve Selânik Mevlevihanesi", *Tarih ve Toplum*, Eylül 2000, XXXIV/201, s. 51.

⁴¹ "Selânik'de vâkı' müteveffâ Etmekçizâde Ahmed Pa a Mevlevihânesi evkâfi mahsûlünden almak üzere yevmî on akçe vazîfe ile nisf-ı tevliyyete mutasarrıf olan E - eyh Hasan bin E - eyh Ahmed fevt olub yeri hâlf ve hidmet-i lâzimesi mu'attal kalma ın yerine müteveffâ-yı mezbûrun sulbî o lu erbâb-ı istihâkdan râfi'-i ref'-i sırâ'at E - eyh Ahmed dâ'ileri 'arz-ı vechle mahall olma ın nisf-ı tevliyyet-i mezkûre vazîfe-i mersumesiyle merkûm E - eyh Ahmed dâ'ilerine tevcih ve yedine berât-ı erif-i 'âlf- ân sadaka ve ihsân buyrulmak..." Bk. BOA, *C.EV.* 329/16744, "Hurrîre fi'l-yevm hâmis a er min zi'l-ka'detü' - erife sene hams ve seb'in ve mie ve elf" (7 Haziran 1762).

⁴² "Arz-ı bendeleridir ki, Selânik Mevlevihânesi fukarâsının nafaka ve kisve bahâları için senevî seksen bin sa akçe Selânik Memlehası mukâta'ası ..." Bk. BOA, *C.EV.* 203/10136, Fî 25 Cemâziye'l-evvel 1194 (29 Mayıs 1780); "Der devlet-i mekîne 'arz-ı bende-i kemîne budur ki, Selânik Kal'ası hâricinde merhûm müteveffâ Etmekçio lu Ahmed Pa a binâ eyledi i mevlevihânedede 'a r-hân olanlar..." Bk. BOA, *E. EV.* 7/787, Fî 8 Receb 1079 (12 Aralık 1668).

⁴³ "Me îhat-ı Mevlevihâne-i Evkâf-ı Etmekçizâde der Selânik. Selânik'de vâkı' Etmekçizâde vakfı olan mevlevihânenin me îhatı bundan akdem eyhü'l-islâm i âreti ve ruûs-ı hümâyûn ile..." Bk. BOA, *E. EV.* 9/1091, Fî Gurre-i Zi'l-hicce 1079 (2 Mayıs 1669).

⁴⁴ nceledi imiz ar iv belgelerinin genelinde vakfın ismi verilirken "Defterdar Ahmed Pa a" de il de, "Defterdar Ahmed Efendi" ifadesi kullanılmı tur. Bundan dolayı vakfın ismini "Defterdar Ahmed Efendi Vakfı" ekinde çalı mamızda kullanaca ız.

kütüphane ve darü ifadır. Bu gibi gayrimenkullere “müessesât-ı hayriyye” ya da “hayrat” denilmektedir⁴⁵. Hayrat vakıfları genellikle gelir düzeyi yüksek veya Osmanlı Devleti’nde yönetici konumundaki kişiler tarafından kurulmuş ve bunların gelişi, hizmetlerini sürdürebilmeleri amacıyla, önemli miktarda mal vakfettikleri vakıflar olarak görülebilir.

İkinci olarak vakfı sahip oldu u akarlar açısından de erlendirebiliriz. İslam hukukunda bir menkulün, gayrimenkulün ya da herhangi bir malın vakfedilebilmesi için, o malın, vakıf kurucusunun mülkiyetinde olması gereklidir. Böylece vakıf kurucusu kendi mülkü olan malını vakfederse ortaya çıkan vakfa, “*vakf-ı sahîh*” denir⁴⁶. Defterdar Ahmed Efendi Vakfını, sahip oldu u gelir getiren akarlarının mülkiyeti açısından de erlendirdi imizde, bütün akarların mülkiyeti vakfa aittir. Bu nedenle vakıf, *vakf-ı sahîh* statüsündedir.

Son olarak vakfı, sahip oldu u gayrimenkulleri icara verme usulü üzerinden de erlendiriyoruz. Vakıflar sahip oldukları gayrimenkulleri gelir getirmesi amacıyla i letmektedirler. Vakfedilen mallar, vakıf kurucusunun artlarına uygun olarak i letilmek mecburiyetindedir. Genellikle bu mallar, kiralama biçiminde i letilirdi. Fıkıh kitaplarının tanıdığı tek kiralama biçimi ise, *icâre-i vâhide (icâre-i sahîha)* olarak kabul edilmiştir. Ancak zaman içerisinde vakıfların iktisadi durumlarının bozulması, *icâreteyn* ve *mukataa* olarak bilinen yeni kiralama biçimlerini ortaya çıkardı⁴⁷. Defterdar Ahmed Efendi Vakfı da, sahip oldu u gelir getiren gayrimenkullerini kiraya verirken, *icâreteyn* ve *mukataa* usulünü kullanmıştır.

Vakfın Gümülcine’deki Hayrî Eserleri

Cami: Defterdar Ahmed Pa a’nın Gümülcine’de yaptırdığı Yeni Cami ise, yukarıda bahsettiğimiz hayrî eserlerinden daha erken bir tarihte, 1585’te inşa edilmiştir. Yeni Cami’nin orta kapı tamir kitabesinde Ahmed Pa a’nın defterdar iken bu camiyi yaptırdığı yazılmıştır⁴⁸. Ancak kendisinin 1597 yılı

⁴⁵ Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf”, A, XIII, İstanbul, 1986, s. 156; Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Osav Yayınları, İstanbul, 1996, s. 280; Nazif Öztürk araştırmalarında, “aynıyla intifa olunan vakıflar” için ayrıca *Hayrî Vakıf* tabirini kullanmıştır. Bk. Nazif Öztürk, *Men ei ve Tarihî Gelişimi Açısından Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1983, s. 82.

⁴⁶ Ali Himmet Berki, “İslam’da Vakıf, Sahîh ve Gayr-i Sahîh Nev’ileri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VI / 1, Ankara, 1957, s. 24; Yediyıldız, *agm.*, s. 156-157.

⁴⁷ Yediyıldız, *agm.*, s. 158.

⁴⁸ “El-hamdü’li-İllâh

Gâzi Sultân Murad Hân-ı sâlis devrinde
Etmekçizâde Ahmed Pa a iken defterdâr
Bed’ ile kerem idüb ikmâl itdi bu câmi’i

GÜMÜLCİNE'DE KURULMUŞ OLAN DEFTERDAR AHMED EFENDİ VAKFI (XVII-XVIII.
YÜZYILLAR)

İtibariyle ordu defterdarı, 1602'den itibaren ise baş defterdar oldu. Bu ünürsek, önceki yöneticilikleri döneminde Gümülcine'de hayrî eserler yaptırmaya başladığı söylenebilir. Muhtemelen Yeni Cami'nin orta kapı tamir kitabesi daha sonra yazılmıştır. Bu kitabeyi yazan ve yazdıran da, Ahmed Pa'nın defterdarlık makamına yükseldiği tarihi belki de tam olarak bilmemektedir.

Resim-1: Yeni Cami (Câmi-i Cedîd) Orta Kapı Tamir Kitabesi

Defterdar Ahmed Pa'nın, Edirne ve İstanbul'dan önce Gümülcine'de hayrî eserler yaptırmasında Padişah III. Murat'ın (1574-1595) etkisinin olup olmadığını bilmiyoruz. Ancak Gümülcine'deki yönetici ve ehirin ileri gelenlerinden bir talep üzerine, Defterdar Ahmed Pa'nın camiyi ve diğer hayrî eserlerini yaptırtılabileceğinden de düşünülebilir.

Gümülcine'de XVI. yüzyılın son çeyreğinde Ekmekçizade Defterdar Ahmed Pa'nın yaptırdığı Yeni Cami (Câmi-i Cedîd)⁴⁹, ehirin imar faaliyeti

Yeni Câmi' çün, Livâ'da vardı ma'bed-i âher,
Li-merzâtî'l-İllâh yaptı ve dedi târîh-i temâm
Ni'me dârü's-sâlihîn ehl-i slâm'a yâdigâr."

Sene 994 H. (M. 1585-1586). Bk. *Resim-1*; Ayrıca Bk. Nusret Çam, *Yunanistan'daki Türk Eserleri, Turkish Monuments in Greece*, TTK Yayınları, Ankara, 2000; Berrin Yapar, *Yunanistan'daki Türk Eserlerinde Kitabeler (Dedeoç, Dimetoka, Skeçe, Gümülcine, Selânik, Kavala, Yenice-Karasu)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 37-38.

⁴⁹ Yeni Cami ehirin merkezinde olup, caminin tam olarak hangi mahalle sınırlarına dâhil olduğunu tespit edilememiştir. H.1310 tarihli Edirne Vilayet Salnamesi'nde Yeni Cami "meyve pazarında vâkı'dır" şeklinde bir kayıt olup, burada da mahalle belirtilmemiştir. (Bk. *SVE*, 1310, s. 418) Ancak caminin merkeze ve Eski Cami'ye yakınlığından dolayı, Câmi-i Atîk Mahallesi sınırları içinde olduğunu düşünürüz.

açısından ikinci safhasını başlatır. 1530 yılında ehirde sadece bir cami ve 16 mescit bulunmaktadır⁵⁰. Merkez ise, Eski Cami ile Evrenos Bey maretini etrafında eklenmiştir. 1585 yılında tamamlandı kitabesinden anılan Yeni Cami, ehirin muhtemelen ikinci camisi olmuştur⁵¹. Yeni Cami'nin tamamlanmasıyla birlikte, ehirde ikinci bir merkez oluşmuştur. Eski Cami'nin 250 metre doğusunda kalan Yeni Cami, II. Abdülhamit tarafından H. 1302 / M. 1884-1885 yılında yaptırılan Saat Kulesi'nin⁵² yanında ve bugün ehir merkezinin tam ortasında konumlanmıştır. Mimari açıdan ara tırmacılar tarafından incelenen Yeni Cami'nin çini işçiliği, Türk çini sanatının en önemli örneklerinden biri olarak görülür⁵³. Böylece mimarisi ile ehirin çehresini de i tirmeye başlayan Yeni Cami, ehirin ticari faaliyetlerini de geli tirmeye başlamıştır. Yeni Cami'nin inasından sonra ehir merkezinin burada gelişmesinde diğer etken ise, cami, medrese, mektep ve kütüphane için Defterdar Ahmed Paşa tarafından kurulan vakfın dükkânlarının in edilmesi. Defterdar Ahmed Efendi Vakfı, camiyle birlikte bir külliye olarak in a edilen medrese, mektep ve kütüphanede çalışan görevlilerin maaşlarını ödemekte ve bu hayrî binaların faaliyetlerini sürdürmesi için gelir sağlamaktadır.

Medrese: Gümölcine, Anadolu ve Rumeli'deki büyük ehirler gibi çok sayıda medreseye sahip değildir. Bununla birlikte ehirde XV ila XVIII. yüzyıllar arasında 6 adet medrese tespit edilebilmiştir⁵⁴. Gümölcine'de ilk medrese H. 860 Muharrem/M. 1455 Aralık ayında Mehmed o lu Ali tarafından kurulan Ahi Ali Medresesi'dir⁵⁵. XVI. Yüzyılın son çeyreinde

⁵⁰ 167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm- li Defteri, s. 14-18.

⁵¹ Çam, *age.*, s. 97; Yapar, *age.*, s. 38.

⁵² Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk, IV (4., 5., 6., Kitap)*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 2000, s. 238-239.

⁵³ Machiel Kiel, "Observations on the History of Northern Greece during the Turkish Rule: Historical and Architectural Description of the Turkish Monuments of Komotini and Serres, their Place in the Development of Ottoman Turkish Architecture and their Present Condition", *Studies on the Ottoman Architecture of the Balkans*, Variorum Reprints, London, 1990, s. 421-425.

⁵⁴ Eski Cami yakınındaki Ahi Ali Medresesi, Yeni Cami-i erif Medresesi, Mustafa Bey Medresesi, XVII. Yüzyılda ehirin biraz dışında in a edilen Yunus Bey Medresesi, XVIII. yüzyılda Hacı Karagöz Mahallesi'nde in a edilen Kayalı Medresesi ve yine XVIII. yüzyılda Narlıbaçe Mahallesi'nde Servili Cami yakınında in a ettirilen Hacı smail Efendi Medresesi.
⁵⁵ "...ben vakf-ı mezkûru ve mütevellî olmayı medrese içinde olan talebelere me rût kıldım..." Bk. GV A, *Mehmet o lu Ali Vakfıyesi*, Muharrem 860 (Aralık 1455).

GÜMÜLCİNE'DE KURULMUŞ OLAN DEFTERDAR AHMED EFENDİ VAKFI (XVII-XVIII.
YÜZYILLAR)

ehirde iki medrese daha tespit edilmektedir. Mustafa Bey adındaki medresenin banisi, in a tarihi ve mevkisi bilinmemektedir⁵⁶.

XVI. yüzyılın son çeyre inde yaptırılan Yeni Cami-i erîf Medresesi⁵⁷ ise, Defterdar Ahmed Efendi Vakfının önemli bir e itim hizmeti olarak kar ımıza çıkmaktadır. XVII. yüzyıl seyyahı Evliya Çelebi de medreseden bahsetmektedir⁵⁸. Medresenin in a tarihi bilinmemesine ra men, Yeni Cami'nin in asından hemen sonra yapılmı olabilir ki bu da XVI. yüzyıl sonudur. Medrese Yeni Cami külliyesinin içindedir. XVIII ve XIX. yüzyıllarda medrese, *ibtidâ-i hâric medreseler* grubuna dâhildir⁵⁹. Evliya Çelebi⁶⁰ medresenin *dârü'l-kurrâ*⁶¹ ve *dârü'l-hâdisinin* bulunmadı ını söylemesine ra men, XVIII. yüzyılda, Kur'an okumayı en iyi ekilde ö retmeyi amaçlayan ve bir mektep ve medrese özelli ine sahip olan *dârü'l-kurrâsının* oldu u görülmektedir⁶².

⁵⁶ Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, I*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 236-237.

⁵⁷ VGMA, *HD*, No: 1167, s. 427, 9 Safer 1181 (7 Temmuz 1767); VGMA, *HD*, No: 1170, s. 10, 21 Cemâziye'l-evvel 1222 (27 Temmuz 1807); *SVE*, 1317, s. 428.

⁵⁸ Evliya Çelebi, *age.*, 8. Kitap, s. 38.

⁵⁹ “Gümülcine’de vâkı’ Defterdâr Sâbık Ahmed Efendi Câmi’-i erîf ve Medresesi vakfından almak üzere yevmî on akçe vazîfe ile btidâ-i Hâric itibâriyle müderris olan...” 9 Safer 1181 (7 Temmuz 1767) Bk. VGMA, *HD*, No:1167, s. 427; Medine-i Gümülcine’de vâkı’ Defterdâr Ahmed Efendi sahîbü'l-hayrın binâ eyledi i medresesinde, vakfindan almak üzere yevmi on akçe vazife ile müderris... 21 Cemâziye'l-evvel 1222 (27 Temmuz 1807) Bk. VGMA, *HD*, No: 1170, s. 10; VGMA, *HD*, No: 1170, s. 17, 13 Cemâziye'l-evvel 1229 (3 Mayıs 1814).

⁶⁰ Evliya Çelebi, *age.*, 8. Kitap, s. 38.

⁶¹ *Dârü'l-kurrâ*larda, Kur'an'daki kelime ve ibarelerin telaffuzunu ve okunu taki ihtilafları, nakledenlere isnad ederek, ilm-i kiraat tahsil edilmekteydi. Bk. Baltacı, *age.*, I, s. 68-69.

⁶² VGMA, *HD*, No:1167, s. 435, 5 Cemâziye'l-âhir 1185 (15 Eylül 1771).

Resim-2: Yeni Cami (Câmi-i Cedîd) ç Avlu, Kuzey-Batı Cephesi

Mektep: Evliya Çelebi'nin⁶³ XVII. yüzyılda varlığını söz etmiş olduğu ve Defterdar Ahmed Paşa'nın yaptırdığı Yeni Cami Mektebi ile ilgili XVIII. yüzyılın başlarından itibaren sınırlı ve az sayıda arşiv belgesine ulaşılmıştı. Bizimden, mektep hakkında ayrıntılı açıklama yapamıyoruz⁶⁴.

Kütüphane: XVI. yüzyılın son çeyreği ve XVII. yüzyıla ait herhangi bir arşiv belgesinde kütüphane hakkında bilgi bulamadık. Kütüphane ile ilgili ilk arşiv kaydını XVIII. yüzyılın son çeyreğine ait bir Hurûfât Defteri'nde tespit edebildik. Bu kayda göre; Defterdar Ahmed Efendi Vakfı, kütüphânedeki kitapların korunmasından sorumlu olan bir *hâfız-ı kütüb* (kütüphane memuru) görevlendirilmiştir⁶⁵. Ancak kütüphaneye vakfedilen kitaplar hakkında bir bilgi sahibi değildir. Ayrıca kitapların hangi şartlarda ve kimler tarafından kullanılacağına dair şartları açıklayan vakfiye ya da başka bir arşiv belgesi de yoktur. Fakat Defterdar Ahmed Paşa'nın bir medrese inşa ettirdiğini düşünmekteyiz, kütüphanedeki kitapların en önemli kullanıcılarının medresenin talebeleri olduğunu söyleyebiliriz.

Darü İfa: XVIII. yüzyılın son çeyreğine ait arşiv belgelerinde, külliye içinde vakıf tarafından yaptırılan bir "darü İfa" olduğunu tespit ediyoruz. Darü İfa, külliye içinde inşa edildiği sırada yapılmış olabileceği gibi, daha sonradan da inşa edilmiş olabilir. Fakat bunu net olarak belirleyemiyoruz. Ayrıca burada sadece bir tabip görevlendirildiğini görüyoruz⁶⁶. Gümölcine'de XV-XVIII. yüzyıllar arasında başka bir darü İfa belirlenememiştir.

⁶³ Evliya Çelebi, *age.*, 8. Kitap, s. 38.

⁶⁴ VGMA, *HD*, No: 1167, Fî 5 Cemâziye'l-âhir 1185 (15 Eylül 1771), s. 435.

⁶⁵ VGMA, *HD*, No: 1167, 3 Cemâziye'l-evvel 1195 (27 Nisan 1781), s. 445.

⁶⁶ VGMA, *HD*, No: 1167, s. 435, Fî 5 Cemâziye'l-âhir 1185 (15 Eylül 1771).

vakfın ehirden önemli bir sosyal hizmet eksikliğini telafi etmeye çalıştığını göstermektedir. Ancak bu darü ifanın, Osmanlı Devleti'nin büyük ehirlerinde özellikle padişahlar tarafından inşaat ettirilmiş ve çok sayıda tabibe, kehhale, cerraha ve diğer görevlilere sahip darü ifalarla aynı seviyede sağlık hizmeti vermesi düşünülemez⁶⁷.

Mescit: Külliyyeden başka, XVIII. yüzyıl içinde Yenice Mahallede Defterdar Ahmed Efendi Mescidi tespit edilmektedir. Bununla birlikte mescidin ne zaman inşaat edildiğine dair kesin bir bilgi yoktur. Ancak vakfın bu mescidi daha sonra yaptırma ihtimali de bulunmaktadır. Ayrıca mescit görevlileri vakıftan maaş almaktadırlar⁶⁸. Böylece vakfın, Yeni Cami'den başka bir mescit daha inşaat ettirerek, Yenice Mahalle ahalisinin dinî ihtiyaçlarını belirli ölçüde karşıladığı görülmektedir.

Defterdar Ahmed Efendi Vakfının Gümülcine'de yaptırdığı hayrî eserler, özellikle ehirden eğitim hayatında önemli yer tutmuşlardır. Medrese, mektep ve kütüphane bu açıdan çok dikkat çekicidir. Ayrıca cami ve mescidin de eğitim kurumu olarak kullanıldığını düşünürsek, vakfın eğitim alanındaki önemi daha da artar.

Vakfın Görevlileri ve Görevli Ücretleri

Vakf görevlileri padişah beratı ile vazifelerini yerine getirdiklerinden dolayı, Osmanlı toplumunda askerî sınıfa mensup bireylerdir. Ayrıca vazife yaptıkları vakfın gelirlerinden maaş aldıkları için, *ehl-i mürtézika*, *ehl-i vakıf*

⁶⁷ Osmanlı Devleti'nin ilk darü ifası olan ve Bursa'da kurulan Yıldırım Darü ifası'nın personeli ve hizmetleri hakkında geniş bilgi için Bk. Osman Çetin, "Bursa ehriyye Sicilleri I 1 ında Osmanlılarda İlk Tıp Fakültesi Bursa Darü ifası ve Tıbbî Faaliyetler", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.4, Ankara, 1993, s. 121-150; Fatih Sultan Mehmed'in 1470 yılında inşaat ettirdiği oldu külliyesi içindeki darü ifanın personeli, tedavi ve bakım hizmetleri ve de tıp eğitimi hakkında geniş bilgi için Bk. Fahri Unan, *Kurulu undan Günümüze Fâtih Külliyesi*, TTK Yayınları, Ankara, 2003, s. 274-290.

⁶⁸ "Gümülcine'de Defterdâr Ahmed Efendi binâ eylediği mescide..." Gurre-i Cemâziye'l-âhir 1115 (12 Ekim 1703) Bk. VGMA, *HD*, No: 1210, s. 44; "Gümülcine mahallâtundan Yenice Mahallesi'nde vâkı' Defterdâr Ahmed Efendi Mescidi'ne bir akçe ile kayyum olan Mustafa fevt, yerine Ahmed Halife'ye buyuruldu." Cemâziye'l-âhir 1118 (Eylül-Ekim 1706) Bk. VGMA, *HD*, No: 1210, s. 63; "Gümülcine kâzasında vâkı' Defterdâr Sâbık Ahmed Efendi mescid-i ehriyyinin yevmî iki akçe vazife ile imâm ve imâm-ı me'rûtu yevmî iki akçe ile cüz-hân olub..." 19 Zî'l-ka'de 1118 (22ubat 1707) Bk. BOA, *E. EV.* 49/5401; "Gümülcine'de vâkı' Defterdâr Ahmed Efendi Mescidi'nde yevmî iki akçe vazife ile müezzin olan brahim..." Fî 8 Zî'l-ka'de 1180 (7 Nisan 1767) Bk. VGMA, *HD*, No: 1167, s. 426; VGMA, *HD*, No: 1167, s. 428, 25 Cemâziye'l-evvel 1182 (7 Ekim 1768).

ya da *ehl-i vezâif* diye adlandırılırlar⁶⁹. Mütevellî, müderris, hatip, imam, kayyım, hafız-ı kütüb, müezzin, câbi vb. vakıf görevlilerinin icra ettikleri görevlerine, *cihet* veya ço ulu olan *cihât* denilmektedir. Bu cihetler, yapılan göreve göre ikiye ayrılmaktadır. Birincisi; *cihât-ı ilmiye* olup, müderris, imam, hatip, mütevellî, hafız-ı kütüb ve câbi gibi görevliler bu gruba girmektedir. kincisi ise, ilim tahsiline ihtiyaç olunmayan *cihât-ı bedeniye* grubudur. Bu grupta, kayyım, türbedar ve hizmetçi gibi görevliler bulunmaktadır⁷⁰.

Defterdar Ahmed Efendi Vakfından XVI. Yüzyılın son çeyre i ve XVII. yüzyılda ücret alan görevlilerle ilgili elimizde yeterince veri yoktur. Ancak Hurufât Defterlerine göre XVIII. yüzyılda vakıftan ücret alanlar arasında mütevellî, câbi, imam, müezzin, hatib, vaiz, eyhü'l-kurrâ, muallim-i sıbyân, müderris, ders-i âmm, hâfız-ı kütüb, tabîb, kilârî, nakîb ve cüzhân gibi görevliler bulunmaktadır. Ula tı ımız belgelere göre, vakfın XVIII. yüzyıldaki görevlileri hakkında bir de erlendirme yapabiliriz.

Mütevellî: Vakıf görevlilerinden en önemlisi, vakfın yönetim ve tevliyet hakkı elinde bulunan *mütevellî*dir. Bu görevli vakfın i lerini yürütmektedir. Vakıf kurucuları tarafından mütevellî olacak ahsın vasıfları ve i iyle ilgili artlar genellikle vakfiyelere yazılırdı. Ancak Defterdar Ahmed Efendi Vakfının vakfiyesi tespit edilememi ve Hurufât Defterleri ile di er ar iv belgelerinde mütevellî ile ilgili kayıtlarda da, vakfın mütevellisinin vasıflarına dair bilgi belirlenememi tir. Di er taraftan mütevellinin aldı ı ücret de bilinmemektedir. Hurufat Defterleri'nde mütevellî ücretleri miktar olarak verilmemi sadece, “vazîfe-i muayyene”⁷¹ ifadesi ile açıklanmı tir⁷².

1766-1771 yılları arasında vakfın mütevellisi olan hafız ve hattat Seyyid Mehmed, 1771 yılında vefat etti inde, mütevellî görevinden ba ka

⁶⁹ Akgündüz, *age.*, s. 341; Ali Himmet Berki, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tâbirler*, Vakıflar Genel Müdürlü ü Ne riyatı, Do u Ltd. ti. Matbaası, Ankara [ty], s. 41; Pakalın, *age.*, II, s. 624.

⁷⁰ A. Himmet Berki, *age.*, s. 10; Akgündüz, *age.*, s. 341-342.

⁷¹ Vakfiyelerde görevlilerin ücretleri ço unlukla belirlenmektedir. Ancak vakfiye yazıldıktan sonraki yıllarda görevlere tayinler yapılırken, bazen görevli ücretinin miktarı tayin belgesinde yazılmamı ve görevlinin önceden vakfiyede belirlenmi olan ücreti aldı ını anlatmak için “muayyene” veya “vazîfe-i muayyene” ifadeleri kullanılmı tir. Bk. Mustafa Alkan, *Adana'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Adana Sanca ı Vakıflarının Analizi -Tüsoktar Veri Tabanına Dayalı Bir Ara tırma-*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınça Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamı Doktora Tezi, Ankara, 2004, s. 104.

⁷² VGMA, *HD*, No: 1204, s. 83, 18 evvâl 1173 (3 Haziran 1760); VGMA, *HD*, No: 1167, s. 423, 11 Cemâziye'l-evvel 1180 (15 Ekim 1766); VGMA, *HD*, No: 1167, s. 435, 5 Cemâziye'l-âhir 1185 (15 Eylül 1771).

eyhü'l-kurrâ, mekteb halifeli i, tabîb, kilârî, nakîb ve cüzhânlık görevlerini de yapmaktadır. Seyyid Mehmed vefat ettikten sonra bu görevler o lu Hasan Halife'ye tevcih edilmi tir. Seyyid Mehmed'in mütevellî, tabîb, kilârî ve nakîb görevleri için aldı ı ücret miktar olarak tespit edilemese de, eyhü'l-kurrâ görevinden günlük 5 akçe, mekteb halifeli i görevinden günlük 4 akçe ve cüzhânlık görevinden ise günlük 4 akçe almaktadır⁷³. Seyyid Mehmed sadece bu üç görevden günlük toplam 13 akçe ücret almaktadır.

1817 tarihli hurufât kaydına göre ise, vakfın mütevellisi Seyyid Hasan Halife'nin⁷⁴ üzerinde olan eyhü'l-kurrâ, mekteb halifeli i, tabîb, kilârî, nakîb ve cüzhânlık görevleri, kendisi vefat etti i için Seyyid Mustafa Halife'ye tevcih edilirken⁷⁵, mütevellî görevi ise Mehmed Halife'ye verilmi tir⁷⁶. 1817 yılına gelindi inde yeni mütevellî sadece vakfın tevliyet i lerini yürütmeye ba lamı , eyhü'l-kurrâ, mekteb halifeli i, tabîb, kilârî, nakîb ve cüzhânlık görevleri ise, ba ka bir ki inin sorumlulu una verilmi tir. Bu durumun nedeni hakkında hurufât kaydında bir açıklama yoktur. Ancak Seyyid Hasan Halife'nin yerine mütevellî olan Mehmed Halife tevliyet görevinden ba ka di er görevleri istememi olabilir ya da bu görevler için Mehmed Halife'nin liyakatı yoktur. Bu nedenlerden dolayı, tevliyet görevi, di er görevlerden ayrılmı olabilir.

Seyyid Hasan Halife 1817 yılında, eyhü'l-kurrâ, mekteb halifeli i ve cüzhânlık görevlerinden, 1766-1771 yılları arasında bu görevleri icra eden Seyyid Mehmed'in aldı ı ücretlerin aynısını almaktadır. Mütevellî, tabîb, kilârî ve nakîblik gibi görevlerin ücretleri ise "vazîfe-i muayyene" olarak

⁷³ "Gümülcine'de vâkı' müteveffâ Defterdâr Sâbık Ahmed Efendi Vakfı'nda vazîfe-i mu'ayyene ile mütevellîsi ve yine vakf-ı mezbûrdan almak üzere yevmî be akçe vazîfe ile dârü'l-kurrâda eyhü'l-kurrâ ve yine vakf-ı mezbûrdan almak üzere binâ eyledi i mekteb-i erîfînde yevmî dört akçe ile mekteb halîfeli i ve yine vakf-ı mezbûrdan almak üzere binâ eyledi i dârü' - ifâlarında vazîfe-i mu'ayyene ile tabîb ve kilârî ve nakîb ve yine vakf-ı mezbûrdan almak üzere yevmî dört akçe vazîfe ile cüzhânlık cihâtlarına mutasarrıf olan Hâfiz Es-Seyyid Mehmed Halîfe fevt olub mahlûlünden sulbî o lu Hasan Halîfe'ye nâib Es-Seyyid Ömer 'arz etme in bi'l-fi'il eyhü'l-islâm selîmü's-selâm? Mevlânâ Es-Seyyid Mehmed Sa'îd Efendi mücibince tevcih buyurulmak mercûdur deyü i âret etmeleriyle i âretleri mantûkunca tevcih ve berât." Fî 5 Cemâziye'l-âhir 1185 (15 Eylül 1771). Bk. VGMA, *HD*, No: 1167, s. 435.

⁷⁴ 1817 yılında vefat eden Seyyid Hasan Halife'nin, 1771 yılında vefat etti inde vakfın mütevellî görevi üzerinde bulunan hafız ve hattat Seyyid Mehmed'in o lu olup olmadığını kesin olarak bilmiyoruz. Ancak 1771'den 1817 yılına kadar vakfın mütevellî de i imi yaptığı na dair Hurufât Defterleri'nde de herhangi bir kayıt tespit edemiyoruz. Bundan dolayı, 1817'de vefat eden Seyyid Hasan Halife'nin, hafız ve hattat Seyyid Mehmed'in o lu olma ihtimalini dü ünebiliriz.

⁷⁵ VGMA, *HD*, No: 1170, s. 23, 9. hüküm, Fî 25 Rebî'ü'l-âhir 1232 (14 Mart 1817).

⁷⁶ VGMA, *HD*, No: 1170, s. 23, 10. hüküm, Fî 25 Rebî'ü'l-âhir 1232 (14 Mart 1817).

yazılıdır. Görüldüğü gibi ücretler 1771'den 1817'ye kadar bir de i ikli e u ramamı tır⁷⁷.

Di er taraftan vakfın, Yeni Cami'nin nakit parası (nukûd-ı mevkûfe) için ayrı bir mütevellî tayin etti ini anlıyoruz. Buna göre mütevellî olan Seyyid Osman, günlük bir akçe ücret almaktadır⁷⁸.

Câbi: Vakıfların sahip olduğu arazilerin ve dükkânların kiralalarını ve gelirlerini toplayan görevliler *câbi* olarak bilinmektedirler⁷⁹. Defterdar Ahmet Efendi Vakfının câbili ini yürüten görevliler, XVIII. yüzyıl içinde günlük 5 akçe ücret almaktadırlar⁸⁰.

Cami ve Mescit Görevlileri

mam: Yeni Cami'de görev yapan imamlar Defterdar Ahmed Efendi Vakfından ücret almakla birlikte⁸¹, bazı imamların da Gümülcine'deki di er vakıflardan ücret aldıkları bilinmektedir⁸². Di er taraftan caminin imamlarından bazıları bu görevlerinden ba ka, hatip ve muallim-i sıbyân görevlerini de icra edebilmektedirler⁸³. mamların ücretleri XVIII. yüzyıl içinde 2 ila 5 akçe arasında de i mektedir. Yenice Mahalle'deki Defterdâr Ahmed Efendi Mescidinde görevli olan imamların aldıkları ücretlere dair ise Hurufât Defterleri'nde çok sayıda kayıt olmamasına ra men, XVIII. yüzyıl içinde günlük 4 akçe geliri olan bir imam bulunmaktadır. Ayrıca, mescitte

⁷⁷ VGMA, *HD*, No: 1170, s. 23, 9. ve 10. hükümler, Fî 25 Rebî'ü'l-âhir 1232 (14 Mart 1817).

⁷⁸ VGMA, *HD*, No: 1210, s. 82, Zi'l-ka'de 1122 (Aralık 1710-Ocak 1711).

⁷⁹ Mehmet p irli, "Câbi", *D A*, VI, s. 529-530.

⁸⁰ "Gümülcine'de Defterdâr Ahmed Efendi Vakfı'ndan be akçe ile câbîsi olan Seyyid Yakup fevtinden O lu Hâfız Seyyid Muhammed'e babası berâtı tevcih." Fî Evâsıt-ı Cemâziye'l-evvel 1169 (12-21 ubat 1756), Bk. VGMA, *HD*, No: 1204, s. 84; "Gümülcine'de vâkı' merhûm Defterdâr Ahmed Efendi Vakfı'ndan almak üzere vakf-ı mezkûrun yevmî be akçe ile câbîsi olan Osman Halîfe bilâ veled fevt olup mahlûlünden Hasan bin Mustafa Halîfe'ye nâib Muhammed Efendi 'arzıyla tevcih." Fî 5 Zi'l-ka'de 1180 (4 Nisan 1767), bk. VGMA, *HD*, No: 1167, s. 426; Ayrıca bk. VGMA, *HD*, No: 1167, s. 428-430.

⁸¹ "Gümülcine'de Defterdâr-ı Esbâk Ahmed Efendi Câmi'inde vazîfe-i mu'ayyene ile imâm-ı evvel olan eyh Ahmed fevt yerine Süleyman Halîfe nâib 'arzıyla berât verilmi tır." 1111 (1699-1700), Bk. VGMA, *HD*, No: 1210, s. 26.

⁸² "Gümülcine'de Defterdâr Ahmed Efendi câmi'-i erifinde Hızır Efendi Vakfı'ndan almak üzere yevmî iki akçe ile imâm olan brahim rızâsıyla Yusuf Halîfe'ye kasr-ı yed edüb inâyet buyuruldu." Cemâziye'l-âhir 1124 (Temmuz-A ustos 1712), Bk. VGMA, *HD*, No: 1210, s. 95.

⁸³ "Gümülcine'de vâkı' müteveffâ Defterdâr-ı Sâbık Ahmed Efendi Evkâfî mahsûlünden almak üzere yevmî be akçe ile imâm ve yevmî be akçe ile hatib ve yine müteveffâ-yı mezbûrenin evkâfından almak üzere mekteb-i erifinde vazîfe-i mu'ayyen ile mu'allim-i sıbyân olan brahim fevt olup mahlûl sulbî o lu Ali Halîfe'ye nâib Mehmed Emin 'arzıyla tevcih-i berât." Fî 28 Zi'l-ka'de 1180 (27 Nisan 1767), Bk. VGMA, *HD*, No: 1167, s. 426.

imam olan ki inin günlük iki akçe kar ılı nda cüzhânlık yapması da vakıf kurucusu tarafından art ko ulmu tur⁸⁴. Böylece mescidin imamı günlük 6 akçe gelir elde etmektedir.

Müezzin: Yeni Cami'nin görevlileri arasında bulunan müezzinlerin XVIII. yüzyılda ücretleri günlük 2 ila 4 akçe arasında de i mektedir⁸⁵. Yenice Mahalle'deki Defterdâr Ahmed Efendi Mescidinde görev yapan müezzinler ise, günlük 2 akçe almaktadırlar⁸⁶.

Hatip ve Vaiz: Vakıftan ücret alan görevliler arasında bulunan hatiplerin XVIII. yüzyılda günlük ücretleri 1 ila 5 akçe arasındadır⁸⁷. Yeni Cami'de vaizlik yapan ve vakıftan ücret alan görevlilerin günlük ücretleri rakam olarak verilmemi , “muayyen” veya “vazife-i muayyen” olarak ifade edilmi tir⁸⁸. Di er taraftan XVIII. yüzyılın ba nda Yeni Cami'de Cuma günleri vaizlik yapan görevlinin ücreti günlük 15 akçedir. Ancak vaizin ölümü üzerine, ders-i âmm görevini de icra eden Ali Efendi, Cuma vaizli i görevini günlük 10 akçe kar ılı nda kabul etmi tir⁸⁹. Cuma vaizli inin bir ay içerisinde 4 defa icra edildi i dü ünülürse, 15 akçeden aylık 60 akçe gelir sa lanmaktadır. Ali Efendi'nin ba ka bir görevi olmasından dolayı daha dü ük bir ücret kar ılı nda Cuma vaizli ini yürüttü ünü dü ünebiliriz.

Duâ-gû ve Cüzhân: XVIII. yüzyılda vakıfların ücret ödemesi yaptıkları görevliler arasında en dikkat çekenler, *duâ-gû* ve *cüzhân* olarak vazifeli olan ki ilerdir. Bu yüzyılda vakıf kurucuları iki görevliyi, kendilerine

⁸⁴ “Gümülcine'de vâkı' merhûm Defterdâr-ı Sâbık Ahmed Efendi mescid-i erifinde yevmî dört akçe ile imâm ve imâmete me rût yevmî iki akçe ile cüzhân olan Ali ibn Ahmed mahlûl sulbî o lu Yahya Halîfe'ye nâib Es-Seyyid Yahya 'arzıyla tevcih ve berât.” Fî Gurre-i Zi'l-ka'de 1177 (2 Mayıs 1764), Bk. VGMA, HD, No: 1167, s. 420.

⁸⁵ VGMA, HD, No: 1210, s. 88, Cemâziye'l-âhir 1124 (Temmuz-A ustos 1712); VGMA, HD, No: 1167, s. 437, 24 Rebî'ü'l-âhir 1187 (15 Temmuz 1773).

⁸⁶ VGMA, HD, No: 1167, s. 426, 8 Zi'l-ka'de 1180 (7 Nisan 1767); VGMA, HD, No: 1167, s. 428, 25 Cemâziye'l-evvel 1182 (7 Ekim 1768).

⁸⁷ VGMA, HD, No: 1210, s. 47, Fî Gurre-i Receb 1115 (10 Kasım 1703); VGMA, HD, No: 1204, s. 95, 1124 (1712-1713); VGMA, HD, No: 1204, s. 82, 1176 (1762-1763); VGMA, HD, No: 1167, s. 426, 28 Zi'l-ka'de 1180 (27 Nisan 1767).

⁸⁸ “Gümülcine'de Defterdâr Ahmed Efendi Câmi'inde vazîfe-i mu'ayyen ile vâ'iz olan Ali Halîfe fevt yerine Es-Seyyid Ali Halîfe'ye mahalldir deyü nâib Seyyid Yusuf 'arzıyla berât. 1117” (1705-1706), Bk. VGMA, HD, No: 1210, s. 59; Ayrıca Bk. VGMA, HD, No: 1167, s. 423, 28 Rebî'ü'l-âhir 1180 (3 Ekim 1766); VGMA, HD, No: 1167, s. 427, 23 Rebî'ü'l-evvel 1181 (19 A ustos 1767).

⁸⁹ “Gümülcine'de Defterdâr Ahmed Efendi Câmi'ine yevmî on be akçe ile yevm-i cum'ada vâ'iz olan eyh Ahmed? fevt vazîfesi rakabe olmakla yerine ders-i 'âmm olan Ali Efendi yevmî on akçe ile ragbet etmekle mahlûldür deyü nâib Ömer 'arzıyla berât.” 1111 (1699-1700), Bk. VGMA, HD, No: 1210, s. 29.

ve yakınlarına ahiret için dua etmeleri amacıyla vazifelendirmi lerdir. Osmanlı Devleti genelinde vakıfların gelirlerinin önemli bir kısmı XVIII. yüzyılda türbedâr, duâ-gû ve cüzhânlar a ayrılmı tır⁹⁰. Defterdar Ahmed Efendi Vakfından XVIII. yüzyılda cüzhân olarak ücret alan görevli sayısı oldukça fazladır. Ancak bu sayıyı kesin olarak tespit edebilmek zordur. Cüzhânların ço u, görevlerini Yeni Cami’de günlük 1 ila 4 akçe arasında de i en ücretlerle yerine getirmektedirler⁹¹. Ayrıca Gümülcine’de kurulmu olan bazı nukûd vakıflarının da Yeni Cami’de cüzhân olanlara ücret ödedikleri görülmektedir⁹². Defterdar Ahmed Efendi Vakfı’ndan ücret alan di er cüzhânlar ise görevlerini günlük 3 akçeye varan ücretler kar ılı nda ehirdeki Cami-i Atik’te icra etmektedirler⁹³. Gümülcine’nin en eski camisi olan Cami-i Atik için, ehirde ya ayan hayır sahibi ki iler tarafından ayrı vakıflar dahi kuruldu u bilinmektedir⁹⁴.

Mektep, Medrese ve Kütüphane Görevlileri

Muallim-i Sıbyân: Yeni Cami Mektebinde XVIII. yüzyılın ba nda Defterdar Ahmed Efendi Vakfından günlük 4 akçe ücret alan bir *muallim-i sıbyân* bulunmaktadır⁹⁵. Di er taraftan unu da belirtmek gerekir,

⁹⁰ Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü”, *Vakıflar Dergisi*, S. 14, Ankara, 1982, s. 4.

⁹¹ VGMA, *HD*, No: 1210, s. 34, Muharrem 1113 (Haziran-Temmuz 1701); VGMA, *HD*, No: 1210, s. 47, Gurre-i Receb 1115 (10 Kasım 1703); VGMA, *HD*, No: 1210, s. 94, 1124 (1712-1713); VGMA, *HD*, No: 1167, s. 420, 7 Cemâziye’l-evvel 1176 (24 Kasım 1762); VGMA, *HD*, No: 1167, s. 429, 5 Cemâziye’l-evvel 1185 (16 A ustos 1771).

⁹² “Gümülcine’de vâkı’ Câmi’-i Cedîd’de merhûm Hızır Efendi vakfından yevmî iki akçe vazîfe ile bir cüz-i erîf tilâvet ve yine câmi’-i mezkûrda Pîr Mehmed Çelebi Efendi vakfından yevmî iki akçe vazîfe ile bir cüz-i erîf tilâvet eden Mustafa Halîfe fevt...” 1126 (1714-1715), VGMA, *HD*, No: 1210, s. 98.

⁹³ “Gümülcine’de vâkı’ merhûm Ahmed Pa a evkâfından Câmi’-i ‘Atîk’de yevmî üç akçe ile bir cüz-i erîf ve iki amene’r-resûl tilâvet eden Ahmed pîr ve ihtiyâr olmakla smail’e ferâgat edüp kâdı nâibi El-Hâc Abdu’l-bâkî ‘arzıyla. Receb 1107 (ubat-Mart 1696), Bk. VGMA, *HD*, No: 1210, s. 9; Gümülcine’de merhûm Etmekçizâde Ahmed Bey evkâfından Han-ı Kebîrin icârından almak üzere bir akçe ile Câmi’-i ‘Atîk’de cüzhân Ali bin Ahmed mahlûl hâfız di er Ali bn-i Mustafa’ya nâib Seyyid Hacı Mehmed ‘arzıyla tevcîh ve berât.” Fî 13 Ramâzan 1167 (4 Temmuz 1754), Bk. VGMA, *HD*, No: 1204, s. 82.

⁹⁴ “Gümülcine’de vâkı’ Câmi’-i ‘Atîk, fi’l-asl kenîsâdan mütebeddil olub bânîsi olmamak hasebiyle derûn-ı câmi’-i erîfde ikâd olan em’îne, hâricden ashâb-ı hayrât nukûd ve gayr-ı müteferrik evkâf ihdâs ve in â ve mevkûfe-i merkûmenin rü’yet ve idâresine yevmî iki akçe vazîfe ile mütevellî nasbı elzem ve mühim olmakla cümleinin muhtâr El-Hâc Mehmed Halîfe ibn-i Hüseyin’e tevliyet-i mezkûr nâib Mehmed Çelebi ‘arzıyla tevcîh ve berât.” 28 a’bân 1197 (29 Temmuz 1793) Bk. VGMA, *HD*, No:1167, s. 446.

⁹⁵ VGMA, *HD*, No: 1210, s. 47, 50.

Gümülcine'deki Bürkütçü Hacı Mektebinin muallim ücretleri için Defterdar Ahmed Efendi Vakfı günlük iki akçe kaynak ayırımı tır⁹⁶.

Mektep Halifesi: XVIII. yüzyılda Yeni Cami Mektebi'nde bir di er e itim görevlisi⁹⁷, hoca yardımcısı olarak da bilinen *mektep halifesi*dir⁹⁸. XVIII. yüzyılın son çeyre inde görevlinin vakıftan aldığı ücret günlük 4 akçedir⁹⁹.

Müderris: Yeni Cami Medresesinin müderrisleri, XVIII ve XIX. yüzyıllarda vakıftan günlük 10 akçe ücret almaktadırlar¹⁰⁰.

eyhü'l-Kurrâ: Yeni Cami Medresesinin dârü'l-kurrâsının müderrisi olarak kabul edilen *eyhü'l-kurrâ* için, XVIII. yüzyılın son çeyre inde ve XIX. yüzyılın ba larında vakıftan günlük 5 akçe gelir temin edilmi tir¹⁰¹.

Ders-i Âmm: Hem medrese talebesine hem de halka ders verebilen *ders-i âmm* unvanlı vakıf görevlileri¹⁰², XVIII. yüzyıl içinde Defterdar Ahmed Efendi Camii'nde ve dershânesinde vazifeli olup, günlük ücretleri de 5 akçedir¹⁰³.

Hâfız-ı Kütüb: Hâfız-ı kütübler genellikle emin ve bilgili ki iler olmakla birlikte, özellikle XVIII. yüzyıl içinde e itim ve ö retimde dahi kullanılmak amacıyla, ek ücret kar ılı nda bazı vakıf kütüphanelerinde

⁹⁶ VGMA, *HD*, No: 1204, s. 104, 5 “Cemâziye'l-evvel 1172 (4 Ocak 1759); Gümülcine'de vâkı' Bürkütçü Hacı bina eyledi i mekteb-i erifinde merhûm Etmekçizâde Ahmed Pa a Vakfı'ndan almak üzere yevmî iki akçe vazife ve Mecrûh Mustafa Çelebi vakf eyledi i hanın ber vech -i me rût senevî icâresiyle mu'allim-i sıbyânlık cihetine mutasarrif olan Muhammed fevt olub mahlûlünden Arab Süleyman Efendi 'arızıyla Muhammed'in o lu Ahmed Halife'ye tevcih ve berât.” 28 Muharrem 1185 (13 Mayıs 1771), bk. VGMA, *HD*, No: 1167, s. 433; VGMA, *HD*, No: 1167, s. 452, 23 Zi'l-hicce 1213 (28 Mayıs 1799).

⁹⁷ VGMA, *HD*, No: 1210, ss. 47, 50.

⁹⁸ Pakalın, *age.*, I, s. 709.

⁹⁹ VGMA, *HD*, No: 1167, s. 423, Fi 15 Rebî'ü'l-âhir 1180 (20 Eylül 1766); VGMA, *HD*, No: 1167, Fi 5 Cemâziye'l-âhir 1185 (15 Eylül 1771), s. 435.

¹⁰⁰ VGMA, *HD*, No:1167, s. 427, 9 Safer 1181 (7 Temmuz 1767); VGMA, *HD*, No: 1170, s. 10, 21 Cemâziye'l-evvel 1222 (27 Temmuz 1807); VGMA, *HD*, No: 1170, s. 17, 13 Cemâziye'l-evvel 1229 (3 Mayıs 1814).

¹⁰¹ VGMA, *HD*, No:1167, s. 435, 5 Cemâziye'l-âhir 1185 (15 Eylül 1771); VGMA, *HD*, No: 1170, s. 23, 25 Rebî'ü'l-âhir 1232 (14 Mart 1817).

¹⁰² Pakalın, *age.*, I, s. 427-428; Ferit Devellio lu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, 2002, s. 176.

¹⁰³ VGMA, *HD*, No: 1210, s. 47, Gurre-i Receb 1115 (10 Kasım 1703);VGMA, *HD*, No: 1210, s. 102, Receb 1127 (Temmuz-A ustos 1715); VGMA, *HD*, No: 1167, s. 423, 22 Rebî'ü'l-âhir 1180 (27 Eylül 1766).

müderris, müd ve kitapları iyi bilen ve anlayan insanlardan seçilirlerdi¹⁰⁴. Defterdar Ahmed Efendi Vakfı da, kütüphanedeki kitapların korunmasından sorumlu olan bir *hâfız-ı kütüb* (kütüphane memuru) görevlendirilmiştir. Bu görevli belirli bir maaş karşılığında çalışmaktaydı¹⁰⁵. Bundan dolayı Gümülcine’de inşa edilmiş olan Defterdar Ahmed Efendi Kütüphanesinin, bir eğitim ve öğretim binası şeklinde kullanıldığı düşünülebilir. Böylece vakıf kurucusu, hem eğitim ve öğretim desteği, hem de vakfın kitaplarının uzun yıllar boyunca kullanılmasını ve korunmasını sağlamıştır.

Darü İfa Görevlileri

XVIII. yüzyılın son çeyreinde ve XIX. yüzyılın başlarında Darü İfa’da “tabîb”, “kilârî” ve “nakîb” görevlendirilmiştir. Bu üç görevi 1766-1771 yılları arasında vakfın mütevellişi de olan hafız ve hattat Seyyid Mehmed icra etmektedir. 1771 yılında kendisi vefat edince bu görevler oğlu Hasan Halife’ye tevcih edilmiştir¹⁰⁶. 1817 yılında bu görevler Seyyid Mustafa Halife’ye tevcih edilmiştir¹⁰⁷. Ancak kayıtlarda bu görevler karşılığında görevlilerin aldıkları ücretler miktar olarak belirtilmemiştir, sadece “vazife-i muayyene” ifadesi kullanılmıştır. Diğer taraftan darü İfa’da görevliler olup olmadığına dair herhangi bir arşiv belgesi tespit edemiyoruz.

Defterdar Ahmed Efendi Vakfından görevleri karşılığında ücret alan görevlilerin çoğu, *cihât-ı ilmiye* grubuna mensup olan imam, müezzin, müderris, muallim-i sıbyan, ders-i âmm, hafız-ı kütüb ve eyhül-kurrâdır. Bunun nedeni ise vakfın Gümülcine’de yaptırdığı hayrî eserlerin çoğunun ibadet ve eğitim kurumları olmasıdır. Diğer taraftan Gümülcine’de kurulmuş olan Evrenos Bey Zaviyesi/ maretî Vakfının XVI. yüzyıldaki görevlileri incelendiğinde, vakfın amacına uygun olarak görevlilerin çoğu yemek ve ekmek pişirme konusunda vazifeli kişilerdir. Dört Habbâz (ekmekçi), be tabbâh (aşı), bir ser-tabbâh ve bu dayları ölümlük ekmeği yapılacak duruma getiren bir gendüm-kûb, 41 kişilik vakıf görevlileri arasında önemli bir yer tutmaktadır¹⁰⁸. Görüldüğü üzere, Gümülcine’de kurulmuş iki önemli vakfın

¹⁰⁴ Smail E. Erünsal, “Osmanlılarda Kütüphane ve Kütüphaneci Geleneği”, *Osmanlı*, XI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 154-178; Baltacı, *age.*, I, s. 34-35.

¹⁰⁵ “Gümülcine’de vâkıf Defterdâr Esbâk Ahmed Efendi binâ eylediği kütübhanesinde vazîfe-i muayyene ile hâfız-ı kütüb olan Osman...” 3 Cemâziye’l-evvel 1195 (27 Nisan 1781). Bk. VGMA, *HD*, No: 1167, s. 445.

¹⁰⁶ VGMA, *HD*, No: 1167, s. 435, Fî 5 Cemâziye’l-âhir 1185 (15 Eylül 1771).

¹⁰⁷ VGMA, *HD*, No: 1170, s. 23, Fî 25 Rebî’ü’l-âhir 1232 (14 Mart 1817).

¹⁰⁸ TKGMA, *EVK-577*, v. 202b; Ayrıca Gümülcine’deki Gazi Evrenos Bey Zaviyesi/ maretî Vakfı hakkında bilgi için bk. Aytegin Kılıç, “Guzât Vakıflarına Bir Örnek: “Gümülcine”de Gazi Evrenos Bey Vakfı”, *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul-Edirne 9-10-11 Mayıs 2012, Ankara, 2012, s. 259-276.

gerçekle tirdikleri hizmetlere göre, görevlilerinin türleri ve sayılarında de i iklik ya anabilmektedir.

Vakfın Gelir Getiren Gayrimenkulleri

1585 yılında Gümülcine'de Yeni Cami'nin in ası ile Defterdar Ahmed Pa a büyük bir vakıf kurmu tur. Vakıf, ehrin ikinci iskân hareketinin en önemli öncüsü olarak kar ımıza çıkmaktadır. Yeni Cami etrafında vakfa gelir getirmesi amacıyla in a edilen dükkânlar, ehirde merkezin geni lemesine ve geli mesine vesile olmu lardır. Ancak Defterdar Ahmed Efendi Vakfının vakfiyesi bulunamadı ndan, vakfın gelir kaynaklarını tam anlamıyla belirleyemiyoruz. Özellikle vakıfla ilgili gelir kaynaklarının bazılarını XVII. yüzyıldan itibaren ar iv kaynaklarında bulabiliyoruz. Defterdar Ahmed Efendi Vakfı, XVII. yüzyıl içinde Gümülcine'de odalara, bir hana, bir hamama, sayısını tespit edemedi imiz dükkânlara da ve iki zemine sahiptir. Ayrıca vakfın bu gayrimenkullerden ba ka imalathane olarak Gümülcine merkezde sabunhanelere ve Akpınar köyünde ise de irmenlere sahip oldu u bilinmektedir. Vakfın yukarıda saydı ımız ticarethanelerinin ve imalathanelerinin yıllık gelirlerine dair bazı bilgiler mevcuttur.

Odalar: Vakfın gelir getiren gayrimenkulleri arasında, Gümülcine çar ısında in a edilmi *Yeni Odalar* adıyla bilinen meskenleri oldu unu ancak 1644 tarihli er'iyye sicilinden¹⁰⁹ ö reniyoruz. Gümülcine'deki bu dört bâb yeni odayı XVII. yüzyılın ortasında tespit etmi olmamıza ra men, er'iyye sicilindeki bilgiye göre, bu odalar harap oldu u için gelirlerinde dü ü ya anmı ve yerlerine daha fazla kira geliri sa lanaca ndan han yapılması kararla tırılmı tır. Bu duruma istinaden, Yeni Odalar'ın muhtemelen Defterdar Ahmed Efendi Vakfının kurulmu oldu u tarihle aynı zamanda ya da hemen sonra in a edildi i dü ünülebilir. Defterdar Ahmed Efendi Vakfının da, Yeni Cami'nin in a edildi i 1585 tarihinde kuruldu unu dü ünürsek, Yeni Odalar'ın XVI. yüzyıl sonlarında in a edilme olasılı ı yüksektir. Di er taraftan bu odalar XVI. yüzyıl sonunda in a edilmi se, onlardan önce di er vakıfların kiraya verilen odaları vardır ki Defterdar Ahmed Efendi Vakfının odalarına "Yeni" sıfatı eklenmi tir. Ayrıca bu durum eski odaların yıprandı mı ya da ehirdeki talebi kar ılayamadı mı göstermektedir ki Defterdar Ahmed Efendi Vakfı yeni odalar in a ettirmi tir. Böylece vakfın Yeni Odalar'dan ortalama 50 yıl süreyle gelir sa ladı mı dü ünebiliriz.

Defterdar Ahmed Efendi Vakfının dört odasının yıllık geliri 1.200 akçedir. Aylık olarak ise 100 akçeye tekabül etmektedir. Her bir oda ise aylık 25 akçe gelir getirmektedir. Bu dört oda ehrin merkezinde oldu u için belki

¹⁰⁹ GMA, *G S*, No: 2, s. 111, 1054 (1644-1645).

de yüksek bir mebla ile icara verilmektedir. Di er taraftan Gümülcine’de 1530 yılında 3 bâb oda sahibi olan Süpüren Kassab Zaviyesi Vakfının, odaları yıllık 18 akçe, aylık olarak da 1,5 akçe gelir sa lamaktadırlar. Her bir oda yarım akçeye tekabül etmektedir¹¹⁰. ki vakfın odalarının icar gelirleri arasında oldukça büyük fark vardır. Tabii ki burada odaların bulundu u mevki, kullanım durumu ve de icara verildikleri yüzyılın iktisadi artları dikkate alınmalıdır.

Han: Vakıf, Gümülcine’de bulunan ve Han-ı Cedîd¹¹¹ olarak bilinen yapıdan, XVII. yüzyılda yıllık 14.000 akçe¹¹² gelir sa lamaktadır. Fakat handan daha sonraki yıllarda elde edilen kira gelirleri hakkında herhangi bir ar iv kaydında bilgi tespit edemiyoruz.

Hamam: Hamam-ı Cedîd olarak bilinen gayrimenkul ise, 1603 yılında yıllık 8.000¹¹³, ubat 1613’te yıllık 9.000¹¹⁴, Ocak 1616 itibariyle üç seneli ine toplam 16.000¹¹⁵ ve üç sene sonunda Aralık 1618’de yine üç seneli ine 18.000 akçeye¹¹⁶ vakıf tarafından kiraya verilmi tir. 1622 yılında ise hamamın yıllık kirası 3.000 akçe olurken, kiracıdan ayrıca hamamın tamiri için 5.000 akçe hamamın tamiri için sermaye akçesi istenmi tir¹¹⁷. Böylece yıpranmı olan hamam, vakıf tarafından sermaye akçesi ile tamir ettirilecektir.

¹¹⁰ 167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rum- li Defteri, s. 13.

¹¹¹ “Oldur ki merhûm Ahmed Pa a hazretlerinin kasaba-i Gümülcine’de vâkı‘ Hân-ı Cedîd’i i bu sene selâse ve hamsîn ve elf muharremi guresinde bir sene tamamına de in bâ‘isü’s-sicil Mustafa bin Hasan nâm kıbtıye icâr...” Bk. GMA, *G S*, No: 2, s. 119, 1053 (1643-1644);

¹¹² “Mukata‘a-i Hân-ı Cedîd an-vakf-ı merhûm Ahmed Pa a der ‘uhde-i Hasan bin ‘Abdu’l-İllâh Asl-ı mukata‘a 14.000...” Gurre-i Muharrem 1054 ilâ Gurre-i Muharrem 1055 (10 Mart 1644 ilâ 27 ubat 1645); Bk. GMA, *G S*, No: 2, s. 74.

¹¹³ Gümülcine Müftülü ü Ar ivinde 1 numara ile tasniflenen ve toplam 228 sayfadan olu an bir *vakıf muhasebe defteri* bulunmaktadır. Defterdar Ahmed Efendi Vakfı’na ait olan bu muhasebe defteri oldukça yıpranmı olup, içinde en erken tarih kaydını, “evâil-i Muharremi’l-harâm sene a er ve elf (Muharrem 1010- Temmuz 1601)” olarak tespit ediyoruz. Ancak bu tarihten önce de kayıtlar bulundu u için defterin XVI. yüzyılın sonlarından itibaren tutulmaya ba ladı ı anla ılmaktadır. Ayrıca defterin son kısımlarında Hızır Efendi ve Kösezade brahim (Çelebi) Efendi vakıflarına ait muhasebe kayıtları da bulunmaktadır. Fakat Defterdar Ahmed Efendi Vakfı ile ilgili kayıtlar daha çoktur. Defterde özellikle bu üç vakfın nakit paraları üzerinden yapılan i lemler kayıtlıdır. Bununla birlikte Defterdar Ahmed Efendi Vakfının sahip oldu u bazı gayrimenkullerin kira bedelleri hakkında da kayıtlar bulunmaktadır. Defter bir er‘iyye sicili olmamasına ra men, müftülük çalı anları tarafından “sicil defteri numro 1” olarak tasniflenmi tir. Bundan dolayı herhangi bir karı ıklı a sebebiyet vermemek için, defterin künyesini çalı mamızda *Sicil Defteri*, No: 1 ekinde gösterece iz. GMA, *Sicil Defteri*, No:1, s. 152, Gurre-i a‘bân 1011 (14 Ocak 1603).

¹¹⁴ GMA, *Sicil Defteri*, No:1, s. 82, Muharrem 1022 (ubat 1613).

¹¹⁵ GMA, *Sicil Defteri*, No:1, s. 101, Gurre-i Muharrem 1025 (20 Ocak 1616).

¹¹⁶ GMA, *Sicil Defteri*, No:1, s. 155, Evâil-i Muharrem 1028 (19 ilâ 29 Aralık 1618).

¹¹⁷ GMA, *Sicil Defteri*, No:1, s. 102, 6 Muharrem 1032 (10 Kasım 1622).

Bundan dolayı önceden yüksek bedelle kiralanan hamam, 1622'de yıprandı ı için dü ük bir bedelle kiralandı tır. Ayrıca hamamın kira gelirlerinde dönemin iktisadi durumuna ba lı olarak de iimler ya andı ı da dü ünülebilir. Ancak daha sonraki yıllarda ise hamamdan elde edilen kira gelirleri hakkında bir veriye ula amıyoruz.

Dükkânlar: Defterdar Ahmed Efendi Vakfının XVII. yüzyıl içinde gelir getiren dükkânlarla da sahip oldu u bilinmektedir¹¹⁸. Ancak dükkânların kesin sayısı belirlenememi tir.

Sabunhaneler: Vakfın XVII. yüzyılda tespit edebildi imiz imalathaneleri arasında de irmenler ve sabunhaneler dikkat çekmektedir. Vakfın sabunhanelerine dair kira bedellerini inceledi imizde, her birinden XVII. yüzyılın ba larında yıllık sekiz yüz, dokuz yüz veya biner akçe gelir sa landı ı¹¹⁹ görülmesine ra men, kiracı Hacı Hızır Efendi sabunhanelerden birine 1615 yılı itibariyle altı yüz akçe vermektedir. Vakıf mütevellisi tarafından kira bedelinin sekiz yüz akçeye çıkartılması talep olunmu ve kiracı kabul etmezse sabunhaneden çıkarılaca ı kendisine bildirilmi tir. Bunun üzerine kiracı Hacı Hızır Efendi tarafından sekiz yüz akçe kira bedeli kabul edilmi tir¹²⁰.

Görüldü ü gibi Defterdar Ahmed Efendi Vakfının çe itli gelir getiren mülkleri olmasına ra men, ehirin sabuncular çar ısında çok sayıda sabuncu dükkânı ve sabunhaneleri bulunmaktadır. Vakıf, anla ılaca ı üzere halkın en temel temizlik ihtiyaçlarından olan sabunun getirisinin fazla olaca ını dü ünümü olaca ı için, gayrimenkul yatırımını bu do rultuda yapmı tır¹²¹.

¹¹⁸ GMA, *G S*, No: 2, s. 17, Gurre-i a' bân 1052 (25 Ekim 1642).

¹¹⁹ "Budur ki kasaba-i Gümülcine'de sabuncular çar usunda vâkı' olan merhûm Defterdâr Ahmed Efendi'nin vakf dükkânına mütevellî olan hân Bey ibn-i el-Fakih? mahfil-i kazâda i bu bâ'isü's-sicil Ali Hâce ibn-i Durmu nâm kimesneye, sene 'a er ve elf Receb'inin guresinden sene-i temâmına de in, sekiz yüz akçe icâreye verdim..." Bk. GMA, *Sicil Defteri*, No:1,(26 Aralık 1601 ilâ 20 Haziran 1602), s. 151.

¹²⁰ GMA, *Sicil Defteri*, No:1, s. 55, Evâil-i Cumâde'l-âhire 1024 (28 Haziran-7 Temmuz 1615).

¹²¹ XV. yüzyılda Gümülcine'de sabun üretimi yapıldı ını görüyoruz. XV. yüzyılın sonlarında özellikle A çı Mahallesinde sabuncu esnafı bulunması bu durumu do rulamaktadır. (Bk. BOA, *MAD-16148*, s. 7) XVI. yüzyılda da sabunculuk mesle inin ehirdede devam etti i görülmektedir. Hatta 1570 yılında Gümülcine merkezde Sabuncu Ali adında bir mahalle bulunmaktadır. (Bk. TKGMA, *TD-187*, v. 111b). Sabunun insanların temel ihtiyaç maddesi olması, özellikle Gümülcine merkezde sabunhanelerin ve sabuncu dükkânlarının sayısının artmaya ba lamasına sebep olmu tur. Özellikle XVI. yüzyıldan itibaren Gümülcine'de bulunan sabuncu dükkânları ve sabunhaneler, vakıfların gelir getiren gayrimenkulleri arasında görülmeye ba lamı tır. XIX. yüzyılda ise Osmanlı Devleti sınırları içinde Gümülcine önemli sabun üretim merkezlerinden biridir. (Bk. Said Öztürk, "Osmanlı Devleti'nde Sabun Sanayii", *Türkler*, X, Ankara, 2002, s. 781-790).

Ancak yine de vakfın önemli gelir sağlayacak olan han ve hamam gibi ticarethanelere de, büyük bir vakıf olarak yatırım yapmaktan vazgeçmediği açıkça görülmektedir.

De irmenler: Vakfın gelir getiren diğer imalathaneleri ise, XVII. yüzyıl içinde Akpınar köyünde *Kireçli*, *Karaa aç* ve *Asiyâb-ı Cedid* adlarıyla bilinen de irmenleridir. Vakıf bu de irmenlerden kira geliri olarak bu day almaya başlamıştır. XVII. yüzyılın başlarında vakıf, Kireçli De irmeni'nden bir yıl için (Kasım 1605- Kasım 1606) 18 mud bu day almıştır.¹²² Vakıf aynı de irmenden 1618 Ocak ayından 1619 Ocak ayına kadar ise 7 mud bu day elde etmiştir.¹²³ Bir mud, 20 stanbul kilesi¹²⁴ olarak hesaplanırsa, XVII. yüzyılın başında Kireçli De irmeni'nden vakfa yıllık 360 kile (9.236 kg) bu day gelir olarak gelmiştir. Sultan II. Bayezid'in Edirne'deki imareti için 1616 yılında satın alınan bu dayın kilesi 55 akçedir.¹²⁵ Diğer vakıf, de irmenden elde ettiği bu dayı yaklaşık olarak bu fiyattan satıyorsa, 360 kile bu day ortalama 19.800 akçe tutar. Böylece vakfın bir de irmenden elde ettiği gelirin çok yüksek olduğunu görüyoruz. Fakat vakfın ürünü daha düşük veya yüksek bir fiyata satılması da düşünülmelidir. 1569-1570 tarihli Gümülcine Sanca'sı mufassal tahrir defterine göre¹²⁶, bu dayın kile fiyatını 10 akçe olarak hesaplayabiliyoruz. Bundan dolayı Gümülcine'de bu day fiyatları Edirne'ye nazaran daha düşük olabilir.

Asiyâb-ı Cedid De irmeni'nden Defterdar Ahmed Efendi Vakfı 1616 yılında nakit olarak 8.000 akçe yıllık gelir elde etmektedir. Vakfın konutu artışına göre kiracı kira bedelini her üç ayda bir ödeyecektir. Ayrıca vakıf, kiracıdan iki tane yeni de irmen satın almasını şart koşmuştur.¹²⁷ 1618 yılının başında ise aynı de irmen yıllık 7 mud bu day karlılığında kiralanmış ve

¹²² GMA, *Sicil Defteri*, No:1, s. 56, Evâil-i Receb 1014 (13-22 Kasım 1605).

¹²³ GMA, *Sicil Defteri*, No:1, s. 120, Evâsıt-ı Muharrem 1027 (8-17 Ocak 1618).

¹²⁴ Mud: Bir zahire ölçüsü. Bölgelere göre farklı olmakla beraber resmî mud yirmi stanbul kilesidir. Bk. Said Öztürk, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı ve Tarihi Gelişimi*, İstanbul, 1996, s. 475; 1 stanbul kilesi, 25,656 kilograma tekabül etmektedir. 1 mud ise yaklaşık 513 kilogramdır. Bk. Yılmaz Kurt, "Sis Sanca'sı (Kozan-Feke) Mufassal Tahrir Defteri Tanıtımı ve Değerlendirmesi II, Ekonomik Yapı", *OTAM*, 2 (1991), s. 171.

¹²⁵ Ömer Lütfi Barkan, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri", *Belleten*, XXXIV/136, Ankara, 1970, s. 561.

¹²⁶ TKGM. *TD-187*, s. 94a-145a.

¹²⁷ "Mukata'a-i Asiyâb-ı Cedîd der Karye-i Akpınar merhûm Ahmed Efendi Ed-Defterî be-mu'arrife Muslu Çelebi el-mütevelli der 'uhde-i ..? veled-i Anderye ve ..? veled-i Yani ve Menol veled-i Yani asl-ı mukata'a fi sene-i kâmile 8.000 yalnız sekiz bindir. Her yıl üç ayda bir kiste'l-yevm vermek tarikiyle ve iki dane cedîd ta'komak üzere ve mezbûrlar birbirlerine kefil olup kayd-ı sicildir. Fi't-târîhi'l-mezbûr." (Fî Gurre-i Eshr-i Muharremi'l-haram sene hams ve 'ı rîn ve elf) (20 Ocak 1616), Bk. GMA, *Sicil Defteri*, No:1, s. 101.

de irmenin tamiri ise vakıf tarafından kar ılanmı tır¹²⁸. 7 mud bu day 140 kile ise, 1 kile bu dayı da 55 akçe üzerinden fiyatlandırırsak, de irmenden 1618 yılında 7.700 akçe gelir elde edilmi olur ki, bu da 1616 yılında elde edilen nakit gelire oldukça yakındır. Burada dikkat çeken bir ba ka durum da udur ki, vakıf, de irmenin ve kiracıların durumlarını göz önüne alarak icar artlarını belirleyebilmektedir.

Di er taraftan Karaa aç De irmeni ise bir yıl için (Kasım 1605-Kasım 1606) gayrimüslim de irmencilere üç mud bu day kar ılı ında kiralannı tır¹²⁹. 1616 yılı içinde de irmenin gelirinin nakit olarak belirlendi ini tespit ediyoruz. Buna göre vakıf de irmenden yıllık 4.400 akçe gelir elde etmi tır. Kiracı toplam kira bedelini her üç ayda bir ödeyecektir¹³⁰.

Görüldü ü üzere Asiyâb-ı Cedid ve Kireçli de irmenleri 1618 yılında aynı miktar (yedi er mud) bu day kar ılı ında kiralannı lardır. Bu veri ise bize, iki de irmenin büyüklük ve üretim kapasitelerinin birbirine yakın oldu unu dü ündürmektedir. Asiyâb-ı Cedid ve Kireçli de irmenlerine göre kira geliri az olan Karaa aç De irmeni'nin daha küçük ve üretim kapasitesinin de dü ük oldu unu söyleyebiliriz. Di er taraftan Defterdar Ahmed Efendi Vakfının de irmenlerini kiralayanlar ise gayrimüslimlerdir. simlerinden anla ıldı ına göre kiracılar Rum'dur. Tespit etti imiz belgelere göre Müslüman ahaliden herhangi birisi de irmenleri kiralamamı tır.

Defterdar Ahmed Efendi Vakfının XVII. yüzyıl için ar iv kayıtlarında tespit edebildi imiz imalathane ve ticarethaneleri bunlar olup, aynı yüzyıl içinde bu gayrimenkullerden toplamda ne kadar gelir sa ladı ını net olarak belirlemek zordur. Çünkü vakfın bazı de irmenlerden toplamda ne kadar gelir elde etti i bilinmedi i gibi, konu ile ilgili ar iv kaynakları da oldukça sınırlıdır.

Zeminler: XVIII. yüzyıl için ise herhangi bir ar iv belgesinde vakfın imalathaneleri ve ticarethanelerinden elde etti i gelirler hakkında bilgi bulamadık. Fakat vakfın bu yüzyıl içerisinde gelir getiren di er gayrimenkulleri ise, sahip oldu u *zeminler*dir. Arsa, tarla, ba , bahçe gibi gayrimenkullerden olu an bu zeminlerin bütün sahiplik hakkı vakfa aittir. Vakıf bu zeminleri kiraya verebilir ve kiralayan ki iler ya da vakıflar bunların

¹²⁸ "Asl-ı mukata'a fî sene-i kâmile bu day 7 müd. Yalnız yedi müddür... ol artla ki ta'mîr-i asiyâb cânib-i vakfdan olub... Min evvel-i ehr-i Muharremi'l-haram sene sebt ve 'ı rîn ve elf" (Ocak 1618). Bk. GMA, *Sicil Defteri*, No:1, s. 101.

¹²⁹ GMA, *Sicil Defteri*, No:1, s. 56, Evâil-i Receb 1014 (13-22 Kasım 1605).

¹³⁰ "Asl-ı mukata'a fî sene 4.400 yalnız dört bin dört yüzdür." Bk. GMA, *Sicil Defteri*, No:1, s. 101, Gurre-i Muharrem 1025 (20 Ocak 1616).

üzerinde bina yapabilecekleri gibi, mahsul veren ziraat ürünleri de yeti tirebilirler. Vakıf, sahip olduğu zeminin üzerindeki bina ve diğer ürünlerin sahibi olmadığı gibi, gelirlerinden de istifade edemez. Sadece kiracıdan zeminin yıllık kirasını alır. Defterdar Ahmed Efendi Vakfının zeminlerinden biri ehirin içinden geçen nehrin yakınında bulunmakta olup, Hacı Ali A a Vakfı yıllık 150 akçe ile burayı kiralamı ve üzerinde 10 adet dükkân yaptırmı tır. Aynı vakıf, Defterdar Ahmed Efendi Vakfının Câmî-i Atık Mahallesi'nde bulunan bir di er zeminini de yıllık 150 akçeye kiralamı ve burada da 10 adet dükkân in a ettirmi tir¹³¹. Defterdar Ahmed Efendi Vakfının sadece bu iki zeminden yıllık geliri toplam 300 akçedir.

Görüldü ü üzere vakfın XVIII. yüzyıl için gelir kaynaklarını ve gelirlerinin miktarını net ekilde yansıtabilecek ar iv belgelerine yeterince sahip de iliz. Ancak XIX ve XX. yüzyıllarda vakfın sahip olduğu imalathaneleri ve ticarethaneleri ayrıntılı bir ekilde gösteren bir evkaf defterine¹³², Gümülcine er'yye sicillerine ve çok sayıda ar iv belgesine ula abiliyoruz. Vakfın XIX ve XX. yüzyıllardaki durumuna dair ayrı bir makalede vakfa ait olan akarlar ve di er gelir kaynakları hakkında bilgi verilecektir.

Vakfın Nakit Para Gelirleri

Nukûd vakfı, vakıf kurucusunun vakfetti i nakit para ile olu turulan vakıf türüdür. Bu paranın tamamı ya da bir kısmı gelir getirmesi artıyla i letilmek üzere vakfedilir. Ancak slam hukukuna göre paranın faiz getirmesi amacıyla i letilmesi er'an yasaktır¹³³. Faiz yasa ına ra men vakıflar sahip oldukları nakit paralar üzerinden gelir elde etmek için bazı yöntemlere ba vurmu lardır.

Vakıflar paralarını, *mu'âmele-i er'yye* ve *murâbaha-i mer'yye* ya da kısa isimleri olan *mu'âmele* ve *murâbaha* usullerinde i letmi lerdir. Elde edilen gelire de *ribh*, *nemâ*, *istirbâh* ve *isti lâl* gibi isimler verilmi tir¹³⁴. Mu'âmele-i er'yye, ki ilerinin ya da vakıfların sahip oldukları nakit parayı, kredi ihtiyacı olan ki ilere kar ılıksız borç olarak vermek istememeleri ve

¹³¹ "Gümülcine'de el-Hâc Ali A a Vakfı'na ait 10 Cemâziye'-l âhir 1148 tarihli vakfiye", bk. VGMA, *Vakfiye Defteri*, No: 624, s. 297, sıra 266.

¹³² VGMA, *Gümülcine, skeçe, Dede aç Kazaları Vakıf Defteri*, No: 2390, s. 7-49.

¹³³ Nukûd vakıflarının me ruiyetinin dinî ve hukukî açıdan Osmanlı uleması arasında tartı ılmaya ba lanması hakkında Bk. Mehmet im ek, "Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münâka alar", *AÜ FD*, 27, Ankara, 1984, s. 207-220; Tahsin Özcan, "bn Kemal'in Para Vakıflarına Dair Risâlesi", *slâm Ara tırmaları Dergisi*, 4, stanbul, 2000, s. 31-41; Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları, Kanûn Dönemi Üsküdar Örne i*, TTK Yayınları, Ankara, 2003.

¹³⁴ Akgündüz, *age.*, s. 224-225; Özcan, *age.*, s. 53.

GÜMÜLCİNE'DE KURULMUŞ OLAN DEFTERDAR AHMED EFENDİ VAKFI (XVII-XVIII.
YÜZYILLAR)

faizin slam toplumunda yasak olması gibi nedenlerle ortaya çıkmı bir borçlanma usulüdür. Bu usulde vakıflar veya ki iler, faizi bir alı veri uygulamasının arkasına saklar ve haramdan kaçınmak için alım-satım veya hibe ekinde gerçekle en bir takım hukuki uygulamalara ba vururlardı¹³⁵. Buna göre vakfın mütevellisi, 1.000 akçe borç isteyen ki inin herhangi bir malını vakıf namına pe in olarak 1.000 akçeye satın alır, borcun ödeme zamanı geldi inde 1.100 akçeye satar ve böylece alı veri esnasında ortaya çıkan 100 akçelik fark da me rula tırlımı olur. Bu, alım-satım ekinde yapılmı bir faiz i lemidir. Di er taraftan hibe usulünde ise, vakıf ile borç alan ki i arasında önceden belirlenen üçüncü bir ki i üzerinden hibe i lemi yapılır. Buna göre vakıf mütevellisi, 1.000 akçe borç isteyene bu miktarı verip, 100 akçelik de bir *çuha* parçasını bedeli sene sonunda ödenmek üzere satar. Borçlu ki i, *çuha* parçasını önceden belirlenen üçüncü ki iye hibe eder. Üçüncü ki i de *çuhayı* vakfa hibe eder ve görünürde 1.000 akçe olan borç, sene sonunda *çuha* bedeli ile birlikte 1.100 akçe olacak ve 100 akçelik fark *çuha bahası*¹³⁶ veya *câme bahası*¹³⁷ adı altında vakıf muhasebe defterine kaydedilip me rula tırlacak ve er'an haram olmaktan çıkacaktır¹³⁸.

Vakıfların kredi ekinde i ettikleri bu paralar, vakıf muhasebe defterlerinde *asl-ı mâl* olarak kayıtlıdır. Asl-ı mâl, vakıf kurucusunun hedefledi i ekinde vakfın hayatını sürdürmesi açısından vakfetti i nakit paradır¹³⁹. Bundan dolayı vâkıf, asl-ı mâlın korunması, kontrol altında tutulması ve borç verilirken gerekli tedbirlerin alınmasını da art ko mu tur. Asl-ı mâl ile ilgili i lemler, vakıf yönetimi tarafından kontrol altında tutulacak, borç verilen ki ilerden kefil ve rehin gibi teminatlar alınarak kadı defterine kaydedilecektir¹⁴⁰.

XVII. yüzyılda Gümülcine'de Defterdar Ahmed Efendi Vakfı, ahalden her kesime borç para vermi tir. Vakıf, hayrat vakfı olmasına ra men, XVII. yüzyılda Gümülcine ehrinde yüksek miktarda nakit para piyasaya sürmü tür. Vakfın sermayesi olan *asl-ı mâl* 300.000 akçe¹⁴¹ olup, XVII. yüzyıl içerisinde

¹³⁵ Özcan, *age.*, s. 54-69.

¹³⁶ Mustafa Akda , *Türkiye'nin ktisadî ve çtımâî Tarihi, II,1453-1559*, Bari Yayınları, Ankara, 1999, s. 176; Çuha: Yün kuma . Bk. Devellio lu, *age.*,s. 159.

¹³⁷ Câme: Elbise, çama ır. Bk. Devellio lu, *age.*,s. 123.

¹³⁸ Akgündüz, *age.*, s. 224-229.

¹³⁹ Özcan, *age.*, s. 10.

¹⁴⁰ Cafer Çiftçi, "18. Yüzyılda Bursa'da Para Vakıfları ve Kredi lemleri", *DTCF Tarih Ara tırmaları Dergisi*, XXIII/36, Ankara, 2004, s. 84.

¹⁴¹ Vakfın muhasebe kayıtlarını içeren defterin bazı sayfaları tahrip olmu tur. İlk sayfasının da büyük bir kısmı yırtılmı olmasına ra men, Defterdar Ahmed Efendi Vakfının muhasebe kaydının ba ladı ı yer korunmu olup, buradan vakfın "asl-ı mâl 300.000" ekinde kalan yeri okunmaktadır. Bk. GMA, *Sicil Defteri*, No:1, s. 7.

bu sermayenin belirli miktarları, Gümölcine'nin merkez mahalleleri ve köylerinde ya ayan ahalisine, yıllık % 12,5 kâr oranıyla borç olarak verilmi tir. Vakıf genel olarak *câme bahası*¹⁴² adı altında aldı ı %12,5'lik kârı, bazen *çuha bahası*¹⁴³ ekinde de tahsil etmi tir. Borçluların bir kısmından da *mu'âmele*¹⁴⁴ ve *murâbaha*¹⁴⁵ uygulamaları ekinde bu kârı almı tir. Ayrıca vakıf, borç verdi i ki ilerden kefil istedi i gibi, menzil, hane, oda, dükkân, ba vb. mülklerini de rehine koymu tur. Bununla birlikte vakıf, verdi i borç parayı daha garantili alabilmek için, borçlunun sahip oldu u mülkü satın alıp¹⁴⁶, borç alınan paranın yıllık kâr oranına (% 12,5) denk gelen miktar kar ılı nda borçluya kiralama tır¹⁴⁷. Böylece vakıf, hem verdi i borç parayı, hem de yıllık kârı garantiye almı tir.

¹⁴² “Der zimmet-i Hasan bin Satılmı , min karye-i Müsellem, asl-ı mâl 1.000, bahâ-i câme 125, kefil Yunus bin Satılmı min karye-i Müsellem, uhûdü'l-hâl: Mustafa Çelebi El-Hâc, İyas Satılmı .” Bk. GMA, *Sicil Defteri*, No:1, s. 50.

¹⁴³ “Der zimmet-i Süleyman bin Halîl Ed-Debbâ , ‘an mahalle-i Câmi-i Atîk, asl-ı mâl 2.500, ‘an bahâ-i çuha 313, kefil-i bi'l-mâl o lu Üveys,” bk. GMA, *Sicil Defteri*, No:1, s. 83.

¹⁴⁴ “Der zimmet-i Abdulkâdir Efendi El-Kadı, asl-ı mâl 16.000, mu'âmele 2.000, uhûdü'l-hâl:... (Tecdîd-i mu'âmele-i vakf-ı Defterdâr Ahmed Efendi el-vâkı' min gur-re-i Muharremi'l-harâm sene ihdâ ve 'ı rîn ve elf / 4 Mart 1612),” bk. GMA, *Sicil Defteri*, No:1, s. 80; “Der zimmet-i Hasan bin Mahmûd, ‘an mahalle-i Urfâne, asl-ı mâl 1.000, mu'âmele 125, Kefil Mehmed bin Helvâci Yusuf, uhûdü'l-hâl: Muharrem Bey bin Abdullah, Musluhiddin bin Balı, Mustafa bin Sinan,” bk. GMA, *Sicil Defteri*, No:1, s. 80.

¹⁴⁵ “Der zimmet-i Mustafa Abdullah El-Kıbtî, min karye-i Akpınar, ‘ani'l-asl 3.000, murâbaha 375, karye-i mezbûrede vâkı' mülk menzili cânib-i vakfa üç bin akçeye bey' edüp yine her sene cânib-i vakfdan üç yüz yetmi be akçe icâreye kabul eyledi i kayd-ı sicildir, uhûdü'l-hâl: es-sâbıkdır, (Tecdîd-i mu'âmele-i evkâf-ı el-merhûm Ahmed Efendi Ed-Defteri el vâkı' min gur-re-i Muharrem sene isneyn ve 'ı rîn ve elf / 21 ubat 1613),” bk. GMA, *Sicil Defteri*, No:1, s. 89; “Der zimmet-i Rukiyye Hatun, ‘an mahalle-i Yenice, ‘ani'l-asl 1.000, ‘an bahâ-i câme 125, evi rehindir, uhûdü'l-hâl: (Tecdîd-i mu'âmele-i vakf-ı merhûm Defterdâr Ahmed Efendi Fî ehr-i Muharremi'l-harâm sene seb'a ve 'ı rîn ve elf / Aralık 1617–Ocak 1618),” bk. GMA, *Sicil Defteri*, No:1, s. 120.

¹⁴⁶ Hukuken bir satı i lemi olmakla beraber uygulamada bu tür i lemlerin daha çok bir rehine lemi oldu u görölmektedir. Bu i lemde, vakfa borçlanan ki inin bir gayrimenkulü vakıf tarafından satın alınmakta ve yine aynı ahsa kiralanmaktadır. Bk. Özcan, *age.*, s. 291.

¹⁴⁷ “Der zimmet-i Hasan bin Abdullah, min mahalle-i Dîvâneo lu, ‘ani'l-asl 1.000, ‘an icâre-i hâne 125, Dîvâneo lu Mahallesi'nde sâkin oldu u menzili cânib-i vakfa bin akçeye bitârîki'l-istiglâl bey' edüp yine her sene yüz yirmi be akçe icâreye kabul eyledi i kayd-ı sicildir, uhûdü'l-hâl: El-Hâc Mahmûd El-Hatîb. (Tecdîd-i mu'âmele-i evkâf-ı el-merhûm Ahmed Efendi Ed-Defteri el vâkı' min gur-re-i Muharrem sene isneyn ve 'ı rîn ve elf / 21 ubat 1613),” bk. GMA, *Sicil Defteri*, No:1, s. 89; “Der zimmet-i Todori veled-i Kara Papas, ‘an karye-i Arıcan Hisarı, ‘ani'l-asl 3.000, ‘an icâre-i asiyâb 375, karye-i mezbûrede asiyâbı rehindir, uhûdü'l-hâl: Mustafa Çelebi, Fazıl Çelebi Memi Çelebizâde, Mollazâde Dervi Çelebi (Tecdîd-i mu'âmele-i merhûm Ahmed Efendi Ed-Defteri tahrîren fî evâil-i El-Muharremmi'l-harâm sene selâse ve 'ı rîn ve elf (11-20 ubat 1614),” bk. GMA, *Sicil Defteri*, No:1, s. 72.

GÜMÜLCİNE'DE KURULMUŞ OLAN DEFTERDAR AHMED EFENDİ VAKFI (XVII-XVIII.
YÜZYILLAR)

Vakıftan borç alan kişiler yılsonunda borcunu ödeyemediğinde ise, anapara ve kâr, yeni yılın muhasebesinde de gösterilmiştir. Böylece borçlu, vakfa ikinci yıl için de kâr payı ödemek zorunda kalmıştır¹⁴⁸.

Vakfın yıllar içerisinde verdiği borç para miktarı da işletmesi için kazancı da bu yönde farklılaşmaktadır. Muhasebe defterinde vakfın, H.1010-1045/M. 1601-1636 yılları arasında işlettiği nakit para miktarları kayıtlıdır. H.1013/M. 1604-1605 yılı içinde borç olarak verilen para 159.500 akçe ve kazanç da %12,5 kâr oranı üzerinden 19.861 akçedir¹⁴⁹. On yıl sonra H.1023/M. 1614-1615 yılı içinde ise 79.600 akçe sermaye kullanılmıştır¹⁵⁰. Bu miktar üzerinden sağlanan kazanç ise 9.827 akçedir¹⁵⁰. Yıllar bazında bu gelirler, işletilen nakit para seviyesine bağlı olarak değişim göstermektedir. Vakfın, yukarıda verilen verilerden daha düşük ya da daha yüksek miktarlarda nakit paradan gelir elde ettiği de görülmektedir.

Defterdar Ahmed Efendi Vakfı sahip olduğu nakit paranın kredi olarak işletilmesiyle her yıl önemli bir gelir sahibi olmuştur. XVII. yüzyılda Gümülcine'deki diğer para vakıflarıyla karşılaştırıldığında vakfın kâr oranı düşüktür¹⁵¹. Bundan dolayı vakfa ehlinin merkezinden ve köylerinden yıl içerisinde oldukça fazla insan gelmekte ve borç istemektedir. Vakıf yönetimi de bu doğrultuda, borç almayı düşünenlerden kefil istediği gibi, rehin mülk de göstermelerini talep edebilmektedir. Böylece vakıf yönetimi, vakfın sermayesini garantili bir şekilde kredi olarak kullanırmakta ve muhasebesini de tutarak gerekli tedbirleri almaktadır. Defterdar Ahmed Efendi Vakfının XVII. yüzyılda yüksek miktarda nakit para sahibi olması¹⁵² ve bu paranın

¹⁴⁸ Defterdar Ahmed Efendi Vakfı'ndan en yüksek borcu, Evrenos Gazi maret Vakfı adına, vakfın mütevellileri almışlardır. H. 1014 / M. 1605-1606 yılında Seyyid Emir adlı mütevellî üzerinden 54.000 akçe borç alınmıştır (Bk. GMA, *Sicil Defteri*, No:1, s.36), H. 1015/M. 1606-1607 yılında aynı borç mütevellî Seyyid Cafer Bey'e zimmet kaydıyla yazılmıştır (Bk. GMA, *Sicil Defteri*, No:1, s.57). Evrenos Bey maretî bu borç için her yıl % 12,5 kâr oranı üzerinden 6.750 akçe ödemiştir. Bu borcun daha sonraki yıllarda da devam ettiği defterde kayıtlıdır.

¹⁴⁹ GMA, *Sicil Defteri*, No:1, s. 35-44.

¹⁵⁰ GMA, *Sicil Defteri*, No:1, s. 71-74.

¹⁵¹ XVII. yüzyılda Gümülcine'de nakit paradan gelir sağlayan bazı vakıfların kâr oranları: Sitare Hatun binti Abdullah avâz vakfı yıllık %15 (Medîne-i Gümülcine mahallâtından Divâne Ali Mahallesi sâkinlerinden Sitâre Hatun binti Abdullah Vakfıyesi, 2 Rebî'ü'l-âhîr 1052 /30 Haziran 1642. Bk. GMA, *G S*, No: 2, s. 10); Rabia Hatun binti Musa Efendi nukûd vakfı yıllık %15 (Medîne-i Gümülcine mahallâtından Câmî-i Atfık Mahallesi sâkinlerinden Rabia Hatun binti Mûsâ Efendi Vakfıyesi, 23 Receb 1053 /7 Ekim 1643. Bk. GMA, *G S*, No: 2, s. 22); Hızır Efendi akar ve nukûd vakfı yıllık %15 (Tecdîd-i mâl-ı vakf-ı el-merhûm Hızır Efendi be-ma'rîfet-i mütevellî El-Hâc Mehmed tahrîren Fî Gurre-i Muharremi'l-harâm sene 1087 /16 Mart 1676. Bk. GMA, *Sicil Defteri*, No:1, s. 218-224).

¹⁵² XVII. yüzyılda ehirdede en yüksek miktarda nakit para sahibi vakıf Defterdar Ahmed Efendi Vakfı'dır. Tespitlerimize göre ikinci sırada 139.150 akçe nakit para sahibi olan Hızır Efendi

vakıf tarafından uygun kâr oranıyla borç olarak ahaliye verilmesine dair tespit etti imiz veriler, vakfı, dönemin Gümülcine bankası olarak dü ünmemizi sa layacak mahiyettedir¹⁵³.

Vakfın Giderleri

Giderler hakkında elimizdeki ar iv belgeleri kesin bilgiler vermemektedir. Ancak genel olarak bir de erlendirme yaparsak, vakfın en önemli gider kaleminin, cami, mescit, medrese, mektep, kütüphane ve darü ifa kurumlarında görevli personele ödenen maa lar ile duâ-gû, cüzhân, hatip ve vaiz gibi görevlilere verilen yevmiyelerdir. Bunlara ek olarak bu kurumların aydınlatılması, ısıtılması ve temizlenmesi için yapılan harcamalar ise, bir ba ka gider kalemini olu turur. Di er taraftan vakfın hayrî eserlerinin ve gelir getiren gayrimenkullerinin gerekti inde ortaya çıkan tamir ve onarım masrafları da, vakfın giderlerinin di er kısmını olu turmaktadır.

Sonuç

Fethinden XVIII. Yüzyılın sonuna kadar Gümülcine ehrinde hayır sahipleri tarafından 65 adet vakıf kurulmu tur. Bunların en önemlilerinden ve kapsamlılarından biri de, Defterdar Ahmed Pa a'nın XVI. Yüzyılın sonunda, reyanın dinî ve toplumsal hizmetleri ile bu hizmetlerin icra edilece i külliye için kurmu oldu u vakıftır. Gümülcine, önceki dönemlerde dinî ve toplumsal hizmetler ve yapılar ile ilgili gereksinimlerini daha eski vakıflar aracılı ıyla kar ilamaktaydı. Ancak Defterdar Ahmed Efendi Vakfı, XVI. yüzyılın sonunda özellikle Gümülcine'deki nüfus artı ı, ehir merkezinin geni lemesi, ehirdeki bazı toplumsal hizmetlerin ve yapıların yetersizli i gibi nedenlerle ihtiyaç duyulan medrese, mektep, kütüphane, darü ifa, mescit ve merkezî büyük bir camiye reyanın tasarrufuna sunmu tu. Ayrıca vakıf bu yapılarda hizmet verecek görevlileri de istihdam ederek, ehri iktisadi hayatında etkili olmu tu. Di er taraftan Defterdar Ahmed Efendi Vakfı, ehirdeki bir mektebin hizmetlisi olan muallime ücret ödemekle birlikte, kendi hizmetlileri arasında bulunan imam ve vaiz gibi ki iler de ehirdeki di er bazı vakıflardan ücret aldıkları görülmektedir. Böylece Gümülcine'deki vakıfların

---

Akar ve Nukûd Vakfı bulunmaktadır (Bk. GMA, *Sicil Defteri*, No:1, s. 218-224). Üçüncü sırada ise, 27.900 akçe nakde sahip olan Kösezade brahim (Çelebi) Efendi Nukûd Vakfıdır (Bk. GMA, *Sicil Defteri*, No:1, s. 32-34).

¹⁵³ XVI. yüzyılda Gazi Hüsrev Bey'in Saraybosna'daki cami, imaret ve medrese vakfının 900.000 akçe nakit para sahibi olması ve bu parayı ahaliye uygun bir ribh (kâr) ile borç olarak vermesi, ara tırmacılar tarafından vakfın, Saraybosna'nın bu dönemdeki bankası olarak görülmesine sebep olmu tur. Bk. Hatice Oruç, "Gazi Hüsrev Bey'in Saraybosna'daki Vakıfları" *Bellekten*, LXXIII / 268 (2009 Aralık), s. 662.

GÜMÜLCİNE'DE KURULMUŞ OLAN DEFTERDAR AHMED EFENDİ VAKFI (XVII-XVIII.
YÜZYILLAR)

bir ileti im halinde olduklarını ve gerekti inde birbirlerini maddi açıdan desteklediklerini söyleyebiliriz.

Defterdar Ahmed Efendi Vakfının sahip oldu u gelir getiren gayrimenkuller, hem Gümülcine merkezde hem de kırsalda, iktisadi ve toplumsal bir katkı sa lıyordu. Vakfa ait olan han ve hamam, tüccarların ve di er seyyahların ehirde barınmalarını sa larken, imalathaneler ise ticari canlılı ın sürdürülmesi açısından önem arz ediyorlardı. Vakfın kırsalda bulunan de irmenleri ise, tarımsal üretime destek vermekteydiler. Di er taraftan vakfın sahip oldu u zeminlerin ehirdeki ba ka vakıflar tarafından kiralanıp i letilmesi, hem vakfa, hem de di er vakıflara kazanç sa lıyordu.

Defterdar Ahmed Efendi Vakfının i letti i nakit paraların kredi olarak reayaya kullandırılması, vakfın Gümülcine'nin mali hayatındaki etkisini göstermektedir. Osmanlı Devleti'nin di er ehirlerinde vakıflar tarafından uygulanan nakit paraların i letilmesi, Gümülcine'de özellikle Defterdar Ahmed Efendi Vakfı tarafından çok geni bir kesime yansıtılarak, reayanın nakit ihtiyacı çözülmeye çalı ılmı tır. Ayrıca ehrin ticari faaliyetlerinde gerekli olan nakit paranın bir kısmının da böylece piyasada tutuldu unu dü ünebiliriz. Bununla birlikte vakfın dü ük kâr oranıyla nakit parasını kredi olarak kullandırması, reayayı tefecilerin yüksek faizinden koruma a masında etkili olmu tur diyebiliriz. Bütün bu noktalardan baktı ımızda Defterdar Ahmed Efendi Vakfı'nı, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Gümülcine ehrinin toplumsal ve yapısal olarak geli mesinde öncü ve itici bir kurum olarak görebiliriz.

KAYNAKÇA

AR V BELGELER

1. Ba bakanlık Osmanlı Ar ivi (BOA)
  - a) Bâb-ı Asaflı Divân-ı Hümayûn Kalemleri (A.DVN)
Mühimme Defterleri (A.DVN.MHM. d.)
Nr.75
  - b) Cevdet Tasnifi (C.)
Evkâf (C.EV.)
Nr. 203/10136, 329/16744
  - c) bnülemin Tasnifi (E.)
Askeri (E. AS.)
Nr. 3/213
Evkâf (E. EV.)

Nr. 49/5401, 7/787, 9/1091

Maliye (E. ML.)

Nr. 2/158, 23/2184, 23/2210, 23/2212

Muhallefat (E.MHF.)

Nr. 1/76

d) Kamil Kepeci Tasnifi (KK)

Nr. 1885.

e) Maliyeden Müdevver Defterler Tasnifi (MAD)

Nr. 16148.

f) Tahrir Defterleri (TD)

Nr. 70.

2. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Taksim Atatürk Kitaplığı (TAK)

a) Muallim Cevdet Yazmaları (MC)

Nr. 089.

b) Nadir Eserler

Sâlnâme-i Vilayet-i Edirne (SVE)

H. 1293, H. 1294, H. 1310, H. 1317.

3. Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Arşivi (VGMA)

a) Hurûfât Defterleri (HD)

Nr. 1167, 1170, 1204, 1210.

b) Evkâf Defterleri

Nr. 2390.

c) Vakfiye Defterleri

Nr. 624.

4. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, (TKGMA)

a) Tahrir Defteri (TD)

Nr. 187.

b) Evkâf Defteri (EVK)

Nr. 577.

5. Gümölcine Müftülüğü Arşivi, (GMA)

a) Gümölcine Eserlerine Sicilleri (G S)

Nr. 2.

b) Sicil Defteri

Nr. 1.

6. Gümülcine Vakıflar daresi Ar ivi (GV A)
Mehmet o lu Ali Vakfiyesi, Muharrem 860.

ARA TIRMA VE NCELEME ESERLER

- 167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rum- li Defteri (937/1530), I*, Ba bakanlık Devlet Ar ivleri Genel Müdürlü ü Yayınları, Ankara 2003.
- Akda , Mustafa, *Türkiye'nin ktisadî ve çtimaî Tarihi, II, 1453-1559*, Barı Yayınları, Ankara 1999.
- Akgündüz, Ahmet, *slâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Osav Yayınları, stanbul 1996.
- Alkan, Ahmet Turan, "Ekmekçizade Ahmet Pa a'nın Ölümüne Dü ürülmü Bir Tarih ve Cennetle Müjdelenen Bir Zâlim", *Tarih ve Toplum*, IX/54, stanbul 1988, s. 374-377.
- Alkan, Mustafa, *Adana'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Adana Sanca ı Vakıflarının Analizi -Tüsoktar Veri Tabanına Dayalı Bir Ara turma-*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınça Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamı Doktora Tezi, Ankara 2004.
- Anonim Osmanlı Kroni i (1299-1453)*, Hazırlayan: Necdet Öztürk, Türk Dünyası Ara tırmaları Vakfı, stanbul 2000.
- Anastasiadou, Meropi, *Tanzimat Ça nda Bir Osmanlı ehri: Selanik 1830-1912*, Çeviri: I ık Ergüden, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, stanbul 2001.
- Â ık Pa azade, *Osmano ulları'nın Tarihi Tevârih-i Âl-i Osmân*, Hazırlayanlar: Kemal Yavuz- M. A.Yekta Saraç, Gökkuşbu Yayınları, stanbul 2007.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk, IV (4., 5., 6., Kitap)*, stanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, stanbul 2000.
- Baltacı, Cahid, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, I*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, stanbul 2005.
- Barkan, Ömer Lütfi, "XVI. Asrın kinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri", *Bellekten*, XXXIV/136, Ankara 1970, s. 557-607.
- Berki, Ali Himmet, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tâbirler*, Vakıflar Genel Müdürlü ü Ne riyatı, Do u Ltd. ti. Matbaası, Ankara [ty].
- Berki, Ali Himmet, "slam'da Vakıf, Sahîh ve Gayr-i Sahîh Nev'ileri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VI / 1, Ankara 1957, s. 19-26.
- Cezar, Mustafa, *Mufassal Osmanlı Tarihi, III*, TTK Yayınları, Ankara 2011.

- Çalı, Ay egül, *Gazi Evrenos Bey*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Ortaça Tarihi), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2011.
- Çam, Nusret, *Yunanistan'daki Türk Eserleri, Turkish Monuments in Greece*, TTK Yayınları, Ankara 2000.
- Çetin, Osman, "Bursa er'iyye Sicilleri I ında Osmanlılarda İlk Tıp Fakültesi Bursa Darü ifası ve Tıbbî Faaliyetler", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Ara tırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.4, Ankara 1993, s. 121-150.
- Çiftçi, Cafer, "18. Yüzyılda Bursa'da Para Vakıfları ve Kredi lemleri", *DTCF Tarih Ara tırmaları Dergisi*, XXIII/36, Ankara 2004, s. 79-102.
- Çobano lu, Ahmet Vefa, "Ekmekçizade Ahmed Pa a Kervansarayı", *D A*, X, stanbul 1997, s. 546-547.
- Dani mend, smail Hami, *zahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, V, Türkiye Yayınevi, stanbul 1971.
- Darkot, Besim, "Serez", *A*, X, s. 516-518.
- Devellio lu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 2002.
- Erünsal, smail E., "Osmanlılarda Kütüphane ve Kütüphaneci Gelene i", *Osmanlı*, XI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 699-719.
- Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 8. Kitap, Hzl. S. Ali. Kahraman- Yücel Da lı, Robert Dankoff, Yapı Kredi Yayınları, stanbul 2005.
- Eyice, Semavi, "Ekmekçizade Ahmed Pa a Köprüsü", *D A*, X, stanbul 1997, s. 547.
- , "Ekmekçizade Ahmed Pa a Medresesi", *D A*, X, stanbul 1997, s. 547-548.
- Fatih Devri Kaynaklarından Düstûrnâme-i Enverî Osmanlı Tarihi Kısmı (1299-1465)*, Hazırlayan: Necdet Öztürk, Kitabevi, stanbul 2003.
- Gökaçtı, Mehmet Ali, "Balkanlarda Mevlevili in Geli imi ve Selânîk Mevlevihanesi", *Tarih ve Toplum*, Eylül 2000, XXXIV/201, s. 46-55.
- Gökbilgin, M. Tayyib, *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Pa a Livası, Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, aret Yayınları, stanbul 2007.
- Gökçe, Turan, "Osmanlı Nüfus ve skân Tarihi Kaynaklarından Mufassal- cmâl Avârız Defterleri ve 1701-1709 Tarihli Gümülcine Kazası Örnekleri", *Tarih ncelemeleri Dergisi*, XX/1, zmir 2005, s. 82-93.
- Hasan Bey-Zâde Ahmed Pa a, *Hasan Bey-Zâde Tarihi*, III, Hazırlayan: evki Nezihi Aykut, TTK Yayınları, Ankara 2004.
- Hoca Saadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârîh*, I, Tabhâne-i Amire, 1279.
- p ırlı, Mehmet, "Câbî", *D A*, VI, s. 529-530.
- stanbul Kadı Sicilleri stanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil (H. 1073-1074 / M. 1663-1664)* Tıpkı Basım, Türkiye Diyanet Vakfı slâm Ara tırmaları Merkezi (SAM), stanbul 2010.

GÜMÜLCİNE'DE KURULMUŞ OLAN DEFTERDAR AHMED EFENDİ VAKFI (XVII-XVIII.
YÜZYILLAR)

- Kâtip Çelebi, *Takvîmü't-Tevârîh (ndeksli Tıpkı Basım)*, TTK Yayınları, Ankara 2009.
- Kılıç, Ay egül, “Guzât Vakıflarına Bir Örnek: Gümülcine“de Gazi Evrenos Bey Vakfı”, *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslar arası Sempozyumu*, stanbul-Edirne 9-10-11 Mayıs 2012, Ankara 2012, s. 259-276.
- Kiel, Machiel, “Observations on the History of Northern Greece during the Turkish Rule: Historical and Architectural Description of the Turkish Monuments of Komotini and Serres, their Place in the Development of Ottoman Turkish Architecture and their Present Condition”, *Studies on the Ottoman Architecture of the Balkans*, Variorum Reprints, London, 1990, s. 117-138.
- , “Gümülcine”, *D A*, XIV, stanbul 1996, s. 268-270.
- Kurt, Yılmaz, “Sis Sanca ı (Kozan-Feke) Mufassal Tahrir Defteri Tanıtımı ve De erlendirmesi II, Ekonomik Yapı”, *OTAM*, 2 (1991), s. 151-199.
- Küçükkaya, Ay e Gülçin, “Mimarba ı Sedefkâr Mehmet A a Dönemi Edirne Yapıları ve Defterdar Ekmekçio lu Ahmet Pa a”, *Belleten*, Cilt 55, Sayı 213, Ankara 1991, s. 393-414.
- Kütüko lu, Mübahat, “Defterdar”, *D A*, IX, stanbul, s. 95.
- Liakopoulos, Georgios C., *The Ottoman Conquest Of Thrace Aspects Of Historical Geography*, The Institute Of Economics And Social Sciences Of Bilkent University, In Partial Fulfillment Of The Requirements For The Degree Of Master Of Arts In History, Ankara 2002.
- Lowry, Heath W., *Osmanlıların Ayak zlerinde, Kuzey Yunanistan'da Mukaddes Mekânlar ve Mimarî Eserleri Arayı Yolculukları*, Türkçesi: Hakan& ebnem Girginer, Bahçe ehir Üniversitesi Yayınları, stanbul 2009.
- Mehmed Ne ri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ Ne rî Tarihi*, I, Yayınlayanlar: F.Re it Unat, M. Altay Köymen, Ankara 1987.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani, I*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, stanbul 1996.
- Na'îmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyn Hulâsati Ahbârî'l-Hâfikayn)*, I, Hazırlayan: Mehmet p irli, TTK Yayınları, Ankara 2007.
- Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı Tarihine Âid Belgeler Telhîsler (1597-1607)*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, stanbul 1970.
- Oruç Be Tarihi*, Hazırlayan: Necdet Öztürk, Çamlıca Basım Yayın, stanbul 2007.
- Oruç, Hatice, “Gazi Hüsrev Bey'in Saraybosna'daki Vakıfları” *Belleten*, LXXIII / 268 (2009 Aralık), s. 645-670.
- Özcan, Tahsin, “ bn Kemal'in Para Vakıflarına Dair Risâlesi”, *slâm Ara tırmaları Dergisi*, 4, stanbul 2000, s. 31-41.
- , *Osmanlı Para Vakıfları, Kanûnî Dönemi Üsküdar Örne i*, TTK Yayınları, Ankara 2003.
- Öztürk, Nazif, *Men ei ve Tarihi Geli imi Açısından Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlü ü Yayınları, Ankara 1983.

- Öztürk, Said, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı ve Tarihî Gelişimi*, İstanbul 1996.
- , “Osmanlı Devleti’nde Sabun Sanayii”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s. 781-790.
- Pakalın, M. Zeki, *Maliye Teşkilâtı Tarihi (1442-1930), I*, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, [ty].
- , *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I-II-III*, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul 1983.
- Peçevi İbrahim Efendi, *Tarih-i Peçevî*, II, Matbaa-i Amire, İstanbul [ty].
- Selâtin-i ‘azâm Hazretleri Tarafından El-Hâc Gâzî Evrenos Bey’e ‘îlâ Buyurulan Ferâmîn-ı ‘Âliye Sûretleri*, Sabah Matbaası, basım yılı yok.
- emseddin Sâmî, *Kâmûsü’l-A‘lâm*, V, İstanbul 1314.
- im ek, Mehmet, “Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münâkalar”, *AÜFD*, 27, Ankara 1984, s. 207-220.
- Unan, Fahri, *Kurulu undan Günümüze Fâtih Külliyesi*, TTK Yayınları, Ankara 2003.
- Ünver, A. Süheyl, “Selânik Mevlevîhanesi 1913-1915”, *Mevlâna Yılı*, Turizm Derneği, Konya 1963.
- Vacalopoulos, P., *History of Macedonia 1354-1833*, Translated by Peter Megann, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1973.
- Yapar, Berrin, *Yunanistan’daki Türk Eserlerinde Kitabeler (Dedeoğlu, Dimetoka, Şeş, Gümülcine, Selânik, Kavala, Yenice-Karasu)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.
- Yediyıldız, Bahaeddin, “Vakıf”, *A*, XIII, İstanbul 1986, s. 153-172.
- , “Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü”, *Vakıflar Dergisi*, S. 14, Ankara 1982, s.1-27.